

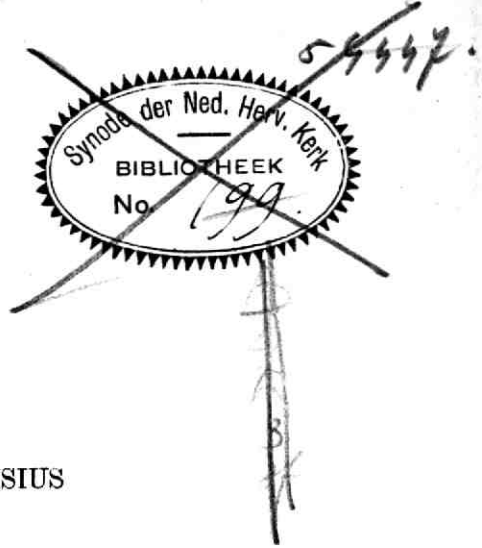
Gellius Snecanus Frisius

<https://hdl.handle.net/1874/235754>

mm 129,7

J. Keitsma

Gellius Inconus,
Frisius.

GELLIUS SNECANUS FRISIUS

DOOR

Dr. J. REITSMA,
Pred. te Kooten.

Friesland was reeds van de vroegste tijden af een gewest, dat tengevolge van zijne afgezonderde ligging en van het zelfstandige karakter zijner bevolking eene zeer eigenaardige plaats innam in de geschiedenis van ons vaderland. Ook de godsdienstige beweging der kerkhervorming had er een geheel bijzonder beloop, dat in menig opzicht verschilde van hetgeen elders, met name in de zuidelijker gewesten, voorviel. De Wederdoopers waren in Friesland de eersten, die openlijk in strijd kwamen en zich verhieven tegen de oude kerk. Hun getal was al spoedig zeer aanzienlijk, maar dewijl deze sekte reeds van haar ontstaan af de neiging openbaarde tot soms buitensporige dweepzucht en geestdrijverij, wekten zij overal wantrouwen. De eigenlijke Wederdoopers verdwenen in Friesland na hunne nederlaag te Oldeklooster, of werden tot andere gedachten gebracht door het optreden van MENNO SIMONS. Deze voormalige priester van Witmarsum, verliet in 1536 de roomsche kerk »om zich te begeven in alle ellende en armoede onder het drukkende kruis van Christus.» Hij trad in Friesland het eerst op als zelfstandig hervormer en is hier de grondlegger geworden der Doopsgezinde broederschap. Maar dewijl de rustige Doopsgezinden reeds van den beginne af in weerwil van

S. a.
43 E 4

hunne ernstigste vertoogen met de beruchte Wederdoopers gelijk gesteld werden, zoo bleven de volgelingen van MENNO de verstootelingen bij volk, overheid en predikers. Zij werden eerst door de Roomsche kerk, maar vervolgens met geen minder heftigheid, ook door de Hervormden gehaat en bestreden.

Intusschen maakten de nieuwe denkbeelden over den godsdienst opgang genoeg. De bijbel werd in dit gewest door de geestelijken al vroeg meer dan elders gelezen. De eene priester vóór, de andere na werd voor de nieuwe meeningen gewonnen. Sommigen begonnen ze zelfs openlijk te verspreiden. Dit ging alles rustig toe zonder opmerkelijke woeling, zonder veel tegenweer of vervolging. Terwijl elders galg, brandstapel, kerker en folterbank de afvallige zonen en dochteren der wreede moederkerk bedreigden, werkte in Friesland alles zeer geleidelijk mede tot hervorming der kerk. Met het jaar 1567 echter begon de toestand wat duisterder te worden, dewijl toen voor het eerst van Roomschen kant doortastende maatregelen werden genomen, om het Hervormde geloof in deze provincie te onderdrukken. Dit duurde evenwel slechts een tiental jaren: de Spaansche macht verloor gaandeweg veld, en naar diezelfde evenredigheid werd de Hervormde kerk tot gevestigden staat gebracht. Maar van het oogenblik af, dat de Friesche kerk zich begon te vestigen en te organiseeren, bleek het dat de Hervorming een karakter droeg, 't welk al meer en uitdrukkelijker den steil-gereformeerden geest van CALVIJN ademde. Te midden van deze gebeurtenissen bewoog zich een man, wiens levensbeeld het zeker der moeite waard is te schetsen, te meer dewijl zijn naam wel bekend was en zelfs hier en daar met onderscheiding wordt vermeld, zonder dat men tot nog toe veel van zijn leven en werken wist. Deze man is GELLIUS SNECANUS. Zijne geschriften, die zeer zelden voorkomen, en zijne wederwaardigheden leveren eene gewichtige bijdrage tot nauwkeuriger kennis van dezen tijd, waarin de Friesche Hervormde kerk ontstond en zich vestigde. 't Is daarom hoog te waardeeren, dat de bijzonderheden, aangaande dezen theoloog en prediker hier en daar verspreid, ons nog in staat stellen, een vrij volledig overzicht van zijn leven en denken te geven.

Zijn naam was JELLE HOTZES. Naar 't gebruik van dien tijd, dat vooral diende ter onderscheiding van hen, die eene geletterde opvoeding genoten hadden, werd deze naam met latijnsche uitgangen opgesierd en veranderd in het deftig klinkende GELLIUS HOTZENIDES of HOTZENIUS. ¹ Hij is echter het meest bekend als GELLIUS SNECANUS, zooals hij zich in zijne werken altoos noemt en in brieven onderteekent, in den regel ook met de bijvoeging FRISIUS, ter onderrichting van buitenlandsche lezers omtrent zijne afkomst en woonplaats.

GELLIUS werd omstreeks het eerste vierde gedeelte der 16de eeuw te Sneek geboren en »ontving aldaar ook den doop, als zegel van Gods genadeverbond in Christus.» ² Hij heeft zijne ouders zeer zeker al vroeg verloren: 't schijnt, dat zij tot een wel niet aanzienlijk, maar dan toch deftig geslacht behoorden. De families van PAULUS SIMONIS en SUFFRIDUS PETRI, te Bolsward woonachtig, noemt hij onder zijne bloedverwanten op, ³ alsmede JACOB HOOCHLANDER, in leven burgemeester van Sneek, ten huize van wiens grootmoeder hij van jongs af woonde en voor het grootste deel zijne opvoeding genoot. ⁴ De eerste beginselen van de klassieke talen werden hem ingeprent door den rector JOANNES LUCAEUS RODIUS, een oom van zijn bijzonderen vriend ANTONIUS TRYTZIUS, later secretaris der stad. ⁵ Nog in hoogen ouderdom roemt hij RODIUS als een man voor het onderwijs der jeugd uitnemend geschikt, die zich bovendien zijner inzonderheid aantrok. Anders is van dezen rector niet veel bekend. Zijn gymnasium had destijds eenigen naam. Daar gingen ter schole: KAREL VAN ROORDA, later gedeputeerde van Friesland bij de Staten-Generaal, DUCO VAN TYEDLUM, ⁶ in leven advocaat bij het hof te Leeuwarden, TACO VAN CAMMINGA en GODSCHALK

¹) Abusief vindt men hier en daar ook G. HOTZENUS, HORZENIUS, HOTZONIUS of HORZONIDES.

²) *Meth. Descr.* III, p. 442. Voor het gemak in de verwijzing naar GELLIUS' geschriften, zal bij het aanhalen van de beide werken met uitgebreiden titel, die in de lijst achter dit opstel opgegeven zijn, ter onderscheiding slechts het nummer I of III worden bijgevoegd.

³) *Ibid.* p. 450.

⁴) *Ibid.* p. 442.

⁵) *Ibid.* p. 442.

⁶) *Ibid.* p. 442—444 vindt men een loffied op deze beide edelen.

VAN HEERMA, ¹ edellieden, die later in Bolsward woonden, alsmede JOHANNES ROUCO (JAN ROUCKES), een der eerste vaste predikanten te Sneek, »met wien GELLIUS van kindsbeen af in en buiten huis, op school en ook in de treurige dagen van geloofsverdrukking en ballingschap veel goeds en kwaads heeft gedeeld.” ² Deze noemt GELLIUS op als de makkers zijner jeugd, met wie hij tot in het laatst van zijn leven warme vriendschap onderhield. Onder leiding van den Sneeker rector ontwikkelde zich zijne liefde voor de klasieke letterkunde, en hij erkent zelf, dat hij als jongeling zich met de meeste graagte overgaf aan het lezen van de beroemdste dichters der oudheid. Ja zelfs heeft hij in jonge jaren zijne kracht wel eens beproefd aan het maken van verzen, hoewel er aan deze letterkundige verpoozingen al vroeg een einde kwam wegens den ernst en de bezwaren van zijn verder leven. Want eerlang brak er een tijdvak aan »van wel veertig jaren lang, waarin hij zelfs in den droom aan geen verzenmaken en dichten heeft gedacht.” ³

Nadat de eerste grondslagen zijner wetenschappelijke kennis alzo te Sneek gelegd waren, heeft hij andere scholen bezocht. Eerst schijnt hij een tijd lang te Zwolle geweest te zijn, en daarna op eene of andere school in het buitenland (volgens eene evenwel vrij duistere uitdrukking in zijn schriften) misschien te Keulen. ⁴ GELLIUS zou geestelijke worden. De scholen, de tijd en de kring, waarin hij opgegroeid is, deden allengs gevoelens bij hem opkomen,

¹) Ibid. p. 450, en *praef. ante Meth. Descr.* III, e p. 8 en 9; cf. *Frisia Nobilis* p. 62, 63. Op TACO VAN CAMMINGA VAN ARUM:

Tu comes a teneris, primo mihi cultus es aevo

Edendi libri praesidiumque mei.

Op HEERMA: Tu mihi simplicibus semper dilectus ab annis

Concors inque scholis HEERMA sodalis eras.

Gratior in Patria quo vix est alter amicus.

²) Ibid. p. 444. Hier noemt hij tevens de andere predikanten JOANNES HILBRANDUS, non vulgare Sneedanae et communis patriae civitatis, et ministerii verbi Dei in Frisia ornamentum. Item HERMANNUS PEISANUS Sneedanae Ecclesiae Minister vel maxime fidus. Deze voorrede is gedateerd 11 Oct. 1590.

³) *Meth. Descr.* III, 6 *praef.* p. 17.

⁴) Ibid. in *praef. ante* III, f. p. 14.

Dum Suollae ac Ubii, qui me docuère, manebunt.

die hemelsbreed afweken van de leer der oude kerk. Ook was Friesland over het algemeen een zeer geschikt veld voor den hervormingsarbeid. De Friesche geestelijkheid was nooit gewend geweest om zich door Rome of Utrecht de wet te laten voorschrijven. Al vroeg was daar menigeen, die met groote vrijmoedigheid van LUTHERS merkwaardige daden op den kansel durfde spreken en de denkbeelden van vrijheid van geweten en van onderzoek des bijbels den volke inprentte. Vele Friezen hadden eertijds in Groningen en te Aduard den vermaarden doctor WESSEL GANSFOORT g. hoord; thans zaten zij er aan de voeten van den beroemden en vrijzinnigen rector der Maartensschool, REGNERUS PRAEDINIUS. Er zijn aanduidingen, dat men zelfs de leerlingen van laatstgenoemde in dit gewest met zekere voorkeur tot pastoor of vicaris benoemde. 't Was een lust om te zien, hoe ijverig de kettersche werken van LUTHER, MELANCHTHON, ZWINGLI en vervolgens ook van CALVEN en BEZA reeds in dezen tijd gelezen en verspreid werden, en hoe weinig de Staten en andere overheden daarvan schenen te bemerken in weerwil van 's Keizers plakkatens.

Zulk een tijd beleefde GELLIUS, en hij nam ijverig deel aan de beweging der geesten. Toen zijne opvoeding voltooid was, werd hij pastoor te Giekerk. ¹ Al spoedig begon hij zijne evangelische gevoelens in 't openbaar voor te staan en te prediken. Hoewel priester trad hij zonder het minste gewetensbezwaar in het huwelijk met WOBBE, AUCKES dochter, ² afkomstig van Oldeholtjade. In weerwil van de wet op het coelibaat werd dit sinds onheugelijke tijden door de landzaten gaarne in hunne geestelijke leidslieden gezien. Zoogenaamde geheime, d. i. niet kerkelijk of sacramenteel gesloten huwelijken waren bij geestelijken in Friesland evenmin als in andere deelen des lands zeldzaam. Hun echtverbond is zeer gelukkig geweest, zoodat GELLIUS zich elders in dichtertelijke taal aldus over het huwelijk heeft kunnen uitlaten: »Het grootste geschenk des Heeren is eene verstandige en eerbare

¹) Tzietjerk bij WINSEMIUS; bij SCHOTANUS, p. 741a Tzietzierck (Tietjerk).

²) *Meth. Descr.* III, f. *praef.* p. 9.

WOBBAE Holtpada maeuxoris ... patria.

Deze *praef.* werd opgesteld in 't laatst van 1590 of begin van 1591.

vrouw: wie tehuis eene brave echtgenoot bezit, woont in den hemel." ¹ De omstandigheden, waaronder hun huwelijk begon, waren vrij van groote zorgen, dewijl zij eenig vermogen bezaten, dat evenwel voor het grootste gedeelte gedurende de onrustige tijden, die nu volgden, ingeteerd werd. Hun echt werd reeds te Giekerk met verscheidene kinderen gezegend. Een zoon van GELLIUS leerde later het een of ander vak te Eukhuizen en dacht in 1584 aan trouwen. Zijne moeder was toen waarschijnlijk niet lang te voren ² gestorven.

Een groot deel der Friesche geestelijken hield wel veel van de nieuwe leer, doch er waren maar weinigen, die openlijk partij kozen. Deels hadden zij er den moed niet toe, deels hoopten zij ook op eene hervorming van lieverlede in de kerk zelve, waaraan zij altoos nog een weinig gehecht waren. Ook zouden de meesten, wanneer dat mogelijk ware geweest, liefst rustig op hunne plaatsen gebleven zijn in het genot van de meer of minder ruime inkomsten daaraan verbonden. Tot de weinigen, die vóór het beslissend jaar 1567 met name als ijverraars voor de Hervormde gevoelens vermeld worden, behoorde de geleerde pastoor van het kleine Giekerk, een man wien het, zooals wij later nog meer bevestigd zullen zien, niet aan zedelijken moed ontbrak, om voor zijne meening open uit te komen. Immers GELLIUS, nadat hij geruimen tijd zijne gevoelens van den kansel verkondigd had, deed eindelijk de beslissende schrede en ging tot de Hervormden over, zoodat hij nu zijn klein kuddeken en zijne ambtsbediening verlaten moest. Thans echter nam hij in ruimer kring deel aan de groote beweging der vrijheid op godsdienstig

¹) Ibid. p. 8 in een gedicht op het huwelijksgeluk van RINGA en diens vrouw SABINA:

Maxima dos Christi est conjunx lepida atque pudica.

In coelis habitat, cui pia nupta domi.

Pura fides vobis, mens una, eademque voluntas:

Non nisi Phoebaeis moribus esse juvat.

Vestros sic Christus sociales compleat annos

Incidat ut casto nulla querela thoro.

²) Cf. ep. GELLII ad HENR. ANTON. aan te halen in de noot op p. 45. Pecuniolam ex decem distractis exemplaribus, si acciperes, rogo trades meo filio, et si bor a gratia sui heri fieri posset, et filius satis sibi fidet in usu sui opificii, optarem ipsum redire domum, ut dei auspiciis uxorem ei invenire liceret, me superstite. Attamen ex postrema tua schedula intellexi ipsum statuere manere ad calendas Novembris, id ipsum maxime mihi placet.

gebied. Wij vinden hem dan ook weldra als hervormd prediker in de sluipvergaderingen der Evangelisch-gezinden werkzaam. Jaren lang heeft hij nu het gevaarlijke, weinig aantrekkelijke en zeer vermoeiende leven geleid van zwerfend prediker in de bijeenkomsten der verstrooide gemeenten onder het kruis. Reeds vóór 1565 moet hij nu en dan den dienst te Leeuwarden hebben vervuld. Daarna hield hij zich meestal te Franeker op, waar men hem in Febr. 1566¹ zelfs tot vast leeraar begeerde aan te stellen. Op beide plaatsen is hij door zijn ijver voor de Hervorming en als verdienstelijk prediker in hooge achting gekomen en heeft hij zich eene menigte vrienden en bekenden verworven, dewijl hij door zijne bediening in aanraking kwam met personen van allerlei rang en stand.

Tot nog toe breidde de Hervorming zich betrekkelijk rustig uit, maar eerlang ondervond Friesland ook de vreeselijke gevolgen van ALVA'S ijver, al is dit geweest minder dan andere streken van ons ongelukkig vaderland onder zijne looden tuchtroede geteisterd. Het zwaard des gericht's hing hier althans den prediker even goed als elders boven het hoofd: menigeen leefde eenige jaren in voortdurenden angst en onzekerheid. Toen de stadhouder AREMBERG eindelijk de handen ruim kreeg, nam hij terstond krachtige maatregelen om zijn gebied van de »vuile pest der Hervorming" te zuiveren. De Roomsche eeredienst werd hersteld in de kerken, die door de Evangelische leer ontheiligd waren. De leeraars en hervormingsgezinde geestelijken werden gebannen. Hoe gematigd de hertog ook bij alles te werk ging, er viel aan geen weerstand te denken tegen hem, die het zwaard hield en het tegen de halsstarrigen zeker gebruiken zou. Ten minste zeventig edelen, wier geweten niet volkomen rustig was, weken het land uit. Alle Hervormde leeraars en van ketterij verdachte geestelijken verlieten hun werkkring. Het is niet waarschijnlijk, dat er één achtergebleven is. De namen van meer dan tachtig dezer mannen zijn bekend, en vijftig hunner worden genoemd als vluchtelingen naar Emden. Daar vonden zij

¹) GREYDANUS, *Naaml. der pred. in de cl. Franeker*, p. 21, zegt, dat hij »7 Febr. 1596 door de Gemeente in de streek van Franeker tot een vaste Dienaar begeert werd." Zonder twijfel moet men voor 1596 lezen 1566.

een veilig toevluchtsoord en konden rustig betere tijden afwachten. En menig geestelijke, die nog niet geheel de gemeenschap met de oude kerk verbroken had, is uit Emde, of Oostfriesland als volbloed Protestant teruggekeerd.

GELLIUS nam de wijk in het begin van 1567; hij vluchtte met vele anderen over de Eems. Zijne vrouw en kinderen verzelden hem evenwel niet in deze ballingschap, maar zijn ergens in Friesland achtergebleven. Oostfriesland wist van de gaven zijner dankbare beschermelingen partij te trekken ten bate van kerk en gemeente. De bekwaamste ballingen kregen gewoonlijk de eene of andere bediening. Dit is ook met GELLIUS gebeurd. Hij werd tot leeraar bij de Oostfriesche kerk aangesteld. In de dagen omstreeks den slag bij Heiligerlee (in Mei 1568) raakte hij met graaf LODEWIJK VAN NASSAU gemeenzaam bekend en leidde eenige malen eene godsdienstoefening, waarbij deze beroemde telg uit het geslacht der redders van Nederland zich onder zijn gehoor bevond ¹. Hij was denkelijk een der predikers, die de kerkeraad van Emden voor den dienst in het leger uitzond. In het najaar na den treurigen afloop van dezen bevrijdingsinval ondernam GELLIUS eene reis naar zijn vaderland, blijkbaar zonder plan om er langdurig te vertoeven, inzonderheid »om zijne kinderen, vrienden, en andere bekenden te bezoeken ²,” en dus vooreerst in hoedanigheid van Oostfriesch leeraar, wien het Emders consistorie eenigen tijd van verlof had toegestaan ten dienste der noodlijdende kerk in Friesland. Waarschijnlijk heeft hij zich eerst eenigen tijd opgehouden in Franeker ³ of daaromtrent. Doch dit bezoek zou ten gevolge hebben, dat hij zich in de Friesche hoofdstad vestigde. Want daar hoorde men al spoedig, dat hij overgekomen was, en dewijl de gemeente van Leeuwarden van vroeger »wel enige kennisse van zijne gave had,” zoo verzocht zij hem »tot verscheide tijden enige vermaningen” te doen, ’t geen al weder met »grote blijdschap” werd aangehoord. Het verblijf

¹) *Meth. descr.* III, a. *praef.* p. 6: *Illum coram familiariter novi, eique aliquoties in expeditione Groningensi Dei voluntatem pro concione exposui.*

²) Zie den brief in *Boekzaal* 1731 Juli p. 76, overgenomen bij DIEST LORIGON, *Gesch. der Kerkherv. in Friesland*, p. 152, vlg.

³) GREYDANUS, t. a. p. p. 22. ’t Kan zijn, dat hij daar zijne familie had achtergelaten. Ook dunkt mij, dat hij toen vandaar Harlingen bezocht heeft.

van Hervormde leeraars in Friesland mocht toenmaals een groot waagstuk heeten, zoodat weinigen het bestonden. GELLIUS reisgezelschap en medewerker ANDREAS DIRKS VAN CASTRICUM stond al spoedig op het punt om te vertrekken en hij zelf gaf in het begin van 1569 den Emders te kennen, dat hij ook om verscheidene redenen voornemens was terug te keeren. Evenwel liet hij zich door de anders herderlooze gemeente verbidden om nog wat langer te blijven, als hem dit aan de overzijde der Eems werd toegestaan. Toen baden de Leeuwarders het consistorie van Emden bij herhaling, dat het GELLIUS van Oostfriesland zou ontslaan, opdat hij met vaste aanstelling leeraar in hunne stad kon worden, dewijl zij »door Tirannye van den Antichrist van alle hare Predikanten berooft zijn geweest,” en »na hunne kleine gave zijne lering bevinden goet te zijn en aen zijn leven bespeuren alle vromigheid.” Tot nog toe was er niemand overgekomen en daarom verlangden zij nu vurig naar »enen goeden dienaar, dewelken wij tot onsen kosten begeren te onderhouden.” Niet alleen was het aantal der »ijverige herten tot het Euangelium” groot, maar de gemeente moest ook nog geheel georganiseerd worden, dewijl Leeuwarden evenmin als tien der omliggende dorpen ouderlingen en diakenen had. Het consistorie van Emden won den raad in van twee deskundigen, nl. ANTONIUS NICOLAI VAN WASSENAER en MARTINUS ELIACUS, de beide mannen, die de eerste openlijke godsdienstoefeningen te Leeuwarden hadden gehouden. Deze waren van gevoelen, dat men voorloopig zekeren GIJSBERTUS en GELTUS moest zenden. Leeuwarden had de diensten van GELLIUS en ANDREAS nu reeds weer een tijdlang genoten, zoodat men ze niet mocht verhinderen, als zij terugkeeren wilden. Tengevolge van dit schrijven ¹, waarbij deze twee anderen werden aanbevolen, is ANDREAS VAN CASTRICUM terstond vertrokken. GELLIUS, die kans zag om zich vooreerst nog buiten het grootste gevaar te houden, bleef echter op aandrang der Leeuwarders, 't geen het Emders consistorie later schijnt te hebben goedgekeurd; althans de vroeger beloofde predikers kwamen niet over.

Er was bepaald, dat de leeraar van Leeuwarden ook van de hoofdstad uit dienst zou doen in de omliggende gemeenten. 't Schijnt

¹) In *Boekzaal* t. a. p. bl. 80 vlg., en *LORGION*, t. a. p. bl. 155-157.

evenwel, dat GELLIUS zich aanvankelijk alleen tot de stad bepaalde, waar trouwens voor hem genoeg te doen viel. Dit gaf bij sommigen aanleiding tot eenig misnoegen, zoodat zij zich hierover beklagden, »dog welke klachte 19 April 1569 weggenomen is¹,” — op welke wijze wordt niet vermeld, maar stellig doordat GELLIUS de bepaling van nu af trouwer nakwam. Het was zeker eene zware taak, daar hij soms in een tiental omliggende dorpen dienst deed, waartoe hij niet zelden in duisternis en onweer naar de geheime, nachtelijke bijeenkomsten der Hervormden reizen moest, zonder dat iemand destijds hem bij zijnen zwaren en soms gevaarvollen dienst te hulp kwam. Wij weten van zijn arbeid te Leeuwarden niet veel meer dan het weinige dat hij daarover mededeelt. »Als ik niet met mijn verstand te rade ging” — zoo spreekt hij — »zou ik wel aanleiding hebben om in mij zelven te roemen, omdat ik gedurende de dwingelandij van den hertog van ALVA op eigen kosten mijne kinderen onderhouden heb en de verstrooide overblijfselen van de kerk mijns vaderlands zoowel te plattenlande als in enkele stadsgemeenten des nachts niet zonder levensgevaar heb bezocht en bijeengehouden².” Behalve tot Leeuwarden en omstreken strekte de werkzaamheid van GELLIUS zich soms ook nog uit tot enkele van Frieslands stedekens, want overal was behoefte, en hij was bijna de eenige leeraar in dit gewest. Op zulk een verblijf o. a. in Harlingen schijnt hij zelf te doelen, wanneer hij JOHANNES ERICUS roemt als een gastheer, die het hem eens aan niets had laten ontbreken, wanneer hij van ORICUS DOHEMUS (ORKE VAN DOYMA) later Secretaris der stad verklaart, dat hij nog altoos de welwillendheid waardeerde hem door dezen bewezen, toen hij in de bediening van Gods woord 's nachts rondtrok om ten tijde van ALVA's tirannij de verspreide overblijfselen der kerk in het vaderland bijeen te houden³. Zoo heeft dan deze man, een der enkele leeraars die in Friesland waagde te blijven, de gemeente trouw bediend en zich in deze moeitevolle jaren den eere naam verworven van Hervormer van Leeuwarden, die hem hier en daar gegeven wordt. Hij vol-

¹) GREYDANUS, t. a. p. p. 22.

²) *Isag. ad Rom.* II *praef.* p. 14.

³) *Meth. descr.* III, p. 451 JOHANNES ERICUS quondam integerrimus meus hospes. Ook vindt men hier een lofdicht op DOHEMUS.

hardde, hoewel de Leeuwarders zich niet gehouden hebben aan hunne belofte, om den leeraar op hunne kosten onderhoud te verschaffen. Daar waren zij gedurende deze onzekere en gevaarlijke dagen misschien ook niet toe in staat.

Er behoorde voorzeker wel moed toe om de Hervormde leer te bedienen, wanneer er telkens strengere bevelen tegen de afvalligen werden afgekondigd. Evenwel predikte en werkte GELLIUS als onder de oogen van den Frieschen bisschop, die den 1^{en} Febr. 1570 zijn intocht in de hoofdstad had gedaan. Al kon heer CUNERUS PETRI ¹ in den aanvang niet de strenge maatregelen van later nemen, en al vergaderde de gemeente vrij geregeld, meestal zonder groote vrees van overvallen te worden, zij moest toch zorgen, dat haar conventikelen niet in het oog liepen en dus bijeenkomen in afgelegene huizen en op daartoe in het geheim afgesprokene tijden. Dewijl de regeering het dan zeer genadig door de vingers zag, konden bisschop en inquisiteurs niets beginnen. Alzoo gelukte het GELLIUS de gemeenten door zijn ijver bijeen te houden, en, dewijl hij aan helderheid van inzicht nauwkeurigheid en duidelijkheid in het spreken paarde, het licht der gezuiverde geloofsdenkbeelden tevens nog verder doen schijnen. Door die toewijding aan de belangen der verdrukte leer en door zijne bekwaamheid als spreker en godgeleerde verwierf hij zich veel naam. Met tal van aanzienlijke en adellijke geslachten was hij bekend en levenslang bevriend. Zij hebben hem in menig gevaar beschermd, voor zijne veiligheid gezorgd en hem later met de meeste welwillendheid ondersteund. DUCO VAN MARTENA, vriend en raadsman van prins WILLEM VAN ORANJE »aan wien voornamelijk Friesland een volkomen herstel der vrijheid te danken had ²,” WIJBE VAN GROVESTINS en IJPCO VAN BURMANIA, bekende voorstanders van burgerlijke en kerkelijke vrijheid, waren zijne vrienden en beschermers. In SIXTUS VAN BOTNIA had hij op vele

¹) Zie over dezen GLASIUS, *Godg. Ned.* III p. 90.

²) YPEY en DERM. II, p. 62. De namen der voornaamste met hem bevriende geslachten noemt GELLIUS in het algemeen op in *Meth. descr.* I, c. in epist. dedic. p. 543. nl: van Camminga, Botnya, Martena, Jongama, Heerma, Meckama, Eysinga, Holdinga, Feytsma, Doenya, Juckama, Aylua, Scheltma, Douwa, Grovestein. Velen hunner worden in 't bijzonder besproken en bezongen in de verschillende voorredenen in *Meth. descr.* III.

zijner zwerftochten een trouwen medgezel¹. Tot degenen, aan wie hij in dezen tijd en later veel te danken had, behoorden verder de CAMMINGA'S, JONGEMA'S, HEERMA'S en vele andere edele huizen. Met sommigen hunner onderhield hij, gedurende de dagen der ballingschap, velerlei betrekkingen die sedert zijn terugkeer naar het vaderland en openbare Hervormde evangelieprediking nog vermeerderden. In zijn nu zoo veel bewogen leven kwam hij met de meeste voorstanders der Hervorming in aanraking, waaronder hij, die zich zoo verdienstelijk maakte voor de kerk van Friesland, zich uit den aard der zaak vele vrienden verwierf.

Eindelijk werd een langer verblijf toch al te gevaarlijk. Na den verijdelden aanslag op Leeuwarden door DUCO VAN MARTENA en de doortastende maatregelen van CASPAR ROBLES was het voor iedereen, die eenigen ijver had voor staatkundige of godsdienstige vrijheid, geraden de wijk te nemen. De bisschop, die waarlijk niet uit zachtmoedigheid den Hervormden weinig nadeel had gedaan, kon nu ook met meer kracht aan het werk tijgen, nadat hij op den bededag van 30 November 1572 het hart der geloovige zonen van de moederkerk tot dankbaarheid opgewekt had over 't vooruitzicht van den ondergang der ketterij: hij kweet er zich naar hartelust van. Evenwel week GELLIUS, op wien de bisschop het bijzonder gemunt had, eerst in het begin van 1573² en derhalve na ruim driejarig verblijf uit den lande. ANTONIUS NICOLAI, die hem in het laatst bij zijnen dienst ter zijde had gestaan, kon het nog tot de volgende jaar uithouden, maar moest toen ook vluchten, naar Enkhuizen.

Een ongemeen groot aantal vluchtelingen, vooral uit Friesland, sloeg in het herbergzame Eemsland het verdere beloop gade van de worsteling der in het vaderland achtergeblevenen tegen den vereenigden druk van Roomsche kerk en Spaansche macht.

¹) *Frisia nobilis* p. 63.

Tu celebres inter primus mihi fidus Achates

Cui sacri studii sors mea visa sua est

Tu decus egregium, studiique nostrumque Patronum.

²) Ten onrechte zegt ΥΡΕΥ, II, *ant.* p. 18, dat hij in 1570 van Leeuwarden naar elders vertrokken is, nl. ergens in de provincie, en dat hij erandermaal geweest is in 1573.

GELLIUS vond er reeds eene menigte van vrienden en geestverwanten. Zijn vriend SIXTUS VAN BOTNIA verzelde hem ook hier. Met erkentelijkheid roemt GELLIUS de hulp, die hij te Emden ondervond van den edelman FRANS VAN EYSINGA¹, aan welk geslacht hij levenslang groote verplichting heeft gehad. De welwillendheid, hem in de ballingschap bewezen door HESSEL VAN AYSMA², later voorzitter van 't hof van Friesland, achtte hij een weidsch lofdicht in latijnsche verzen waardig, zooals hij gaarne op zijne begunstigers placht aan te heffen. Ook hier vond hij DOHEMUS terug, die hem op nieuw aan zich verplichtte. Voorts werden de droeve dagen der gedwongene en kommervolle afwezigheid uit het geboorteland opgehelderd door den omgang met vele ambtgenooten. Zijn schoolmakker J. ROUCO, zijn oude vriend en collega in de Franeker classis SIBR. VOMELIUS³, voorts de geleerde HENRICUS ANTONIDES VAN DER LINDEN⁴, nu predikant te Dijkhuizen en sedert 1585 prof. theol. te Franeker, ANDREAS HAGIUS en vele anderen verkeerden hier dagelijks met hem.

Dit tweede verblijf in Oostfriesland is voor GELLIUS zeer vruchtbaar geworden, dewijl hij zich dien tijd ten nutte heeft gemaakt, door zich met alle kracht aan de wetenschap, en wel in het bijzonder aan de uitlegkunde des bijbels, te wijden. Nu had hij tijd en rust om zich toe te leggen op de voorbereidende studiën voor menig geschrift, dat hij op later leeftijd uitgaf, zoodat het vaderland de vruchten van zijn arbeid in de ballingschap oogstte⁵.

¹) *Frisia Nob.* p. 56.

Tu Francisce mihi quondam solamen amicum
Emdensi exilio tu mihi portus eras.

²) *Meth. descr.* III, g. in *praef.* p. 446, 447.

³) *Ibid.* p. 450. S. V. veterem meum amicum mutuique exilii consortem, necnon ministerii verbi Dei, et Franequerensis classis collegam.

⁴) *Meth. descr.* I, p. 650 HENR. ANT. in zijn lofdicht op GELLIUS' werk:

GELLIUS ille meus, tristi solamen amicum
Exilio . . .

⁵) *Ibid.* p. 650 en 651 verklaart HENRICUS ANTONIDES:

Has pius est quondam meditatus, quando volente
Sic Domino exilium imposuit truculentus Iberus.
Nunc autem à nobis patriâ tellure receptus
Formatas vigili studio magis atque recoctas

Evenwel had hij de studie, ook onder de drukten van zijne gevaarlijke betrekking, nooit geheel laten varen. Toen was hij reeds begonnen om voor eigen gebruik beknopte handleidingen op te stellen van alles, wat hij in vele jaren lezens bij verscheidene schrijvers gevonden had. Dewijl men in dien tijd niet zonder veel last en bezwaar zijn boeken mede rond kon slepen, placht hij zulke korte aantekeningen op reis ter tegemoetkoming van zijn geheugen bij zich te steken ¹. Het waren voornamelijk bijbelsche en uitlegkundige studiën van dogmatische strekking, die hem bezig hielden. Deze handleidingen, gepaard aan de ijverige en minder afgebrokene onderzoekingen in den tijd der ballingschap, zijn de grondslag geworden van zijne later uitgegevene werken, die de blijken vertoonen van zijne groote belesenheid.

Eindelijk klaarde de hemel toch weer wat op. Hoe weinig bevredigend en geruststellend de godsdienstvrede (22 Juli 1578) zijn mocht, de ballingen van Emden zagen daarin de voorbode van vurig gewenschte vrijheden. Onder de eersten, die zich haastten hun afgebroken werk weder op te vaten, behoorde GELLIUS. Vele zijner aanzienlijke vrienden waren vroeger teruggekeerd, en mannen als HESSEL VAN AYSMA en VAN EYSINGA hadden reeds deel aan het bestuur der zaken ². Niet zonder eenigen trots vermeldt GELLIUS, dat Leeuwarden hem het eerst van allen naar zijn ouden werkkring terugriep ³. Het heeft na deze ruim vijfjarige scheiding, zijnen

In patria sanctique gregis Christi edidit usum.

. Dominus brabeuta benignus

Exilii patriam donavit carpere fructus.

¹) *Meth. descr.* III, in *praef. ad lect.* p. 1. Quum superioribus annis Pontificiorum tyrannide in exilium ejecti rursus vocaremur ad colligendum dispersas Ecclesiae reliquias, et propter istorum depravationes et persecutiones cogeremur seorsum convenire, neque commode multos circumferre liceret libros, aggressi sumus in privatum nostrum usum quicquid complurium annorum lectione ex variis scriptoribus collegeramus, in Methodicum quoddam compendium redigere, ut juvandae memoriae gratia in sinum quodammodo conjici, et in itinere facilius circumferri posset.

²) SCHOTANUS, p. 817 en 818, WINSEMIUS, p. 627, F. SJOERDS, dl. II st. II p. 720.

³) *Meth. descr.* III, p. 444. Leovardia, quae me omnium primum ab exilio Emdensi ad colligendum dispersas Ecclesiae reliquias revocavit in Patriam et ultra biennium reducem singulari benevolentia in publico Verbi Dei ministerio quasi altera parens excepit et fovit.

verdienstelijken leeraar met vreugde ontvangen, hoogstwaarschijnlijk even voor de dagen, toen de kerk van het Jacobijnerklooster door de monniken in minzaam overleg met de regeering voor den Hervormden eeredienst was afgestaan. Nadat de aanstootelijke sieraden en beelden in stilte en met de meeste orde waren weggenomen, hield GELLIUS ¹ er 13 Aug. 1578 voor eene groote schare toehoorders de eerste openbare leerrede. Evenwel was dit nog een zeer bezwarende tijd. De Hervormden, overmoedig geworden door eenige kleine inwillingen, verlangden onstuimig genoeg de geheele opheffing van de gehate Roomsche afgoderij, en ook Leeuwarden was in dit najaar getuige van verscheidene kerkschenderijen en andere tooneelen van verregaande volkswoede en wanorde. De stadhouder RENNENBERG ging met kracht elke schending van den godsdienstvrede te keer. Telkens dwong hij de regeering, die trouwens zelve voor 't bewaren der orde ijverde, de beroofde en beschadigde gebouwen te herstellen en de Roomschen in 't rustig bezit van het hunne te handhaven. Met dit al ontbrak er nog veel aan de goede regeling der gemeente-aangelegenheden. Wie de Hervormde leer bediende, moest dat wel doen uit liefde voor zijne roeping, want het bracht geen onderhoud op, dat ook maar behoorlijk voldoende kon heeten. De 600 gulden ², die de stadhouder aan Leeuwarden als jaarwedde voor een predikant had toegezegd, bleven nog steeds een genoegelijk uitzicht voor de toekomst, dewijl deze gelden zouden moeten gevonden worden uit de inkomsten, die de reeds gevangene bisschop genoot. Ofschoon de Hervormde eeredienst nu te Leeuwarden openlijk erkend was, werd de bezoldiging nog zoo onregelmatig uitgekeerd, dat GELLIUS zich en de zijnen om te leven een tijd lang heeft moeten onderhouden op eigen kosten. Tengevolge daarvan is zijn vermogen, dat niet groot was, ettelijke honderd gouden kronen ingeslonken ³,

¹) YPEY, II, p. 56 en LORGION t. a. p. p. 116 waarschijnlijk GELLIUS. F. SJOERDS heeft abusief 31 Aug.

²) SCHOTANUS, p. 817. Deze 600 gl. waren de jaarwedde van den bisschop. Eigenlijk werd gevraagd om deze som, als de bisschop, die haar genoot, gestorven zou zijn.

³) *Isag. ad Rome. IX praef. 14. In publico meo ministerio Ecclesiae Jesu Christi quae est Leovardiae cum usus et potestas Eccles. bonorum nondum penes nostros esset aliquot centenos aureos de propria sorte insumpsi, ne meo officio neque Ecclesiae Christi aedificationi deessem.*

't geen voor hem zulk een gevoelige knak was, dat hij zich later onder de behoeftigen rekende. Eerst na 1580 werd het iets beter. Toen eigenden de Hervormden zich de kerkegoederen toe. Evenwel heeft GELLIUS wegens de gunst van regeering en adel, niet hopeeloos behoeven te klagen over eene opoffering, die hij zich gewillig getroostte uit ijver voor de goede zaak. »Met zeldzame welwillendheid,» — zegt hij — »heeft Leeuwarden mij ontvangen, en als eene tweede moeder gekoesterd en verzorgd.» Voorts vermeldt hij met den grootsten lof de mildheid en ondersteuning van zijne aanzienlijke vrienden, wien hij in de voorredenen van zijne werken en in onderscheidene lofliederen daarvoor zijn dank toebracht ¹.

't Was echter nog niet uitlokkend, om in Friesland of waar ook, de kerk te bedienen. In de eerstvolgende jaren heeft Leeuwarden zich kommerlijk moeten behelpen met leeraars, die het voor korter of langer tijd van andere plaatsen ter leen afbedelde. GELLIUS had in deze dagen een moeielijk leven. Ter nauwernood kon hij »zovele en dikwijls bedienen, als de noot en ordeninge wel vorderde.» In het najaar was FEITO RUARDI er eenigen tijd werkzaam geweest als Oostfriesch visitator, d. i. als leeraar uitgezonden om slechtverzorgde gemeenten te bezoeken, hier en daar te prediken, avondmaal te bedienen, enz. Bij zijn afscheid beloofde hij in het voorjaar weer te zullen komen, 't geen evenwel niet gebeurd is. GELLIUS had tot ambtgenoot NICOLAUS SOPINGIUS, die van Greetsyl te leen was afgestaan. Maar deze werd 27 Oct. 1578 naar Utrecht beroepen, met verzoek om binnen acht dagen over te komen. Dit verplichtte »den overgeblevenen leeraar benevens de voorstanders der gemeente om aan de kerke van Embden een' zeer nadrukkelijken brief te zenden, verzoekende een of meerdere Predikanten

¹) *Meth. descr.* I, c. p. 543. Quoniam autem nullam referendi beneficii rationem invenio, necessario facere cogor quod inopes solent, ut cum referre gratiam non potero perpetuo me habiturum esse publice tester. — *Meth. descr.* III, f. *praef* p. 4, op THEOD. VOGELSANG van Oosterwierum:

O mihi synceros inter pars fida patronos,
 Qui potes afflictis addere rebus opem.
 Quae mihi praesteritis memini, semperque recordor:
 Ecce Dei gratum munere nomen habes.
 Oppressis studiis adfers solatia nostris
 Nec metuis fesso subdere calcar equo.

te bekomen !” Met name werd WICHER MILLESIIUS of FEITO RUARDI, aan wien GELLIUS ook in 't bijzonder geschreven had, voor een tijd lang te leen gevraagd »sonder ordinarische beroeping.” Doch eerst in het volgende jaar omstreeks Augustus kreeg men den predikant van Tergast, zekeren WILHELM ALBERT STEENWIJCK, die tot aan zijn dood omstreeks 1581 te Leeuwarden bleef. Ook kwam later vandaar nog een zekere HENDRIK STUR of STURIO, die hier in 't laatst van 1580 stierf. Hieruit blijkt, dat het waarnemen van den dienst in deze groote gemeente bijna geheel op GELLIUS schouders drukte. Toch zette hij onder al die bezigheden zijne studiën met ongemeenen ijver voort. Werd de dag meestal aan de belangen der gemeente gewijd, met liefde offerde hij ook nog eenige uren slaap aan de wetenschap op. Jaren aaneen bracht hij zelfs in den winter niet één vollen nacht op zijn leger door ², eene leefwijze, die zijn gestel zeer benadeeld heeft, omdat hij haar zoolang volhield, als zijne gezondheid het maar gedoogde. Want welk een trouwe en begaafde herder GELLIUS ook in de kracht zijner jaren geweest zij, de lust van zijn leven was toch het stille studeervertrek: voor iemand als hij, die zooveel gewicht hechtte aan de vraagpunten van den dag, die zoozeer het heldere licht van de vrijheid des onderzoeks toejuichte, waren de tijden ongemeen belangwekkend. GELLIUS is dan ook niet slechts een der geleerdste mannen van Frieschen bodem geweest, maar hij kan met eere genoemd worden onder de beste en meest belezene theologen van zijn tijd. Voor een man van wetenschappelijk streven en bijbelsche richting was er toenmaals wel gelegenheid om de middernachtelijke olie te verbranden. De in Friesland zeer talrijke Doopsgezinden hadden weerlegging noodig. Hunne woelingen en afdwalingen werden te groot geacht, dan dat een rechtgeaard Hervormde daarvan zwijgen kon in predikatie, twistgesprek, of geschrift. Ook vereischten de nu in Friesland krachtig doordrin-

1) F. SJOERDS, II, st. II, p. 721. — *Boekzaal* 1731 Oct. p. 460, 462. — *LORGION*, t. a. p. bijlage p. 165.

2) *Isag. ad Rom.* IX, *praef.* p. 14 *Possum in Deo affirmare quod per aliquot annos de hyeme nullam integram noctem in lecto, quatenus per valetudinem licuit, traduxerim somno, quodque mei corporis sanitatem plane contriverim et perdidit in conferendis variis Scriptoribus, etc.*

gende denkbeelden van CALVIJN ijverige studie van den godgeleerde eener meer gematigde zienswijze.

GELLIUS bleef ruim twee jaar leeraar te Leeuwarden. Waarschijnlijk werd de dienst hem bij zijne jaren en zwakke gezondheid allengs te moeielijk. In het begin van 1581 althans is hij naar eene andere plaats vertrokken onder de classis en in de nabijheid van Bolsward, om in eene landgemeente meer rust en vrijen tijd te genieten: denkelijk Nyland ¹, waar zijn vriend BOTNIA woonde, die met zooveel belangstelling in zijne godgeleerde studiën deelde. Van dien werkkring is verder niets bekend, dan dat GELLIUS eens voor den inval van stroopende en plunderende Spaansche soldaten (waarschijnlijk in Jan. 1583) met zijn gansche gezin de wijk naar Bolsward heeft moeten nemen. Zijn ambtgenoot en vriend JOHANNES BOGERMAN SR., daar toenmaals predikant, heeft met de meeste heuschheid den vluchtelingen gedurende dien tijd van onrust te zijnen huize gastvrijheid verleend ². Daarna is GELLIUS niet lang meer in zijne betrekking gebleven. Hij was nu reeds bejaard en door allerlei vermoeienissen had zijne gezondheid zoo geleden, dat de waarlijk niet gemakkelijke predikdienst van die tijden hem al te zwaar begon te vallen. Ook kwam daar de lust bij om zijn overige levensjaren ongestoord te kunnen wijden aan de wetenschap. In den zomer van 1583 was hij met BOGERMAN lid der Synode te Franeker van wege de classis Bolsward en Workum. Op deze vergadering werd het zegel der kerkelijke goedkeuring gehecht aan zijn eersten bundel verhandelingen ³, en hem ontslag uit den kerkedienst wegens zijne hooge jaren toegestaan, met de vriendschappelijke bede, dat hij verder zijne krachten mocht blijven

¹) VAN DER AA, *Biogr. W. B.* VIII p. 1299; — YFEY, II, aant. p. 18.

²) *Meth. descr.* III, g. in *praef* p. 450, zegt hij met lof te willen spreken van Bolsward: *partim propter superiorum annorum viciniam, qua ob hostium rruptionem et depopulationem benigne me meamque familiam aliquamdiu hospitio excepit JOANNES BOGERMANNUS, etc.* Hier kan niet bedoeld wezen de inval, die met den slag bij Boxum 17 Jan. 1586 besloten werd, maar de inval in Jan. en Febr. 1583, zie SCHOTANUS, p. 915.

³) *Acta Syn.* 1583. a. 17, tegelijk met het werkje van ANTONIUS CLAESZ, *de Magistratu*, dat ook omstreeks dezen tijd uitgekomen is en nog door PIETER VAN CEULEN aangehaald wordt in het *Protocol* van het twistgesprek in 1596. Cf. *Acta Syn.* 1584, art. 13.

wijden aan studiën ten nutte van Christus kerk.¹ Want als ervaren bijbelsch godgeleerde droeg men hem hooge achting toe. Ook benoemde de Synode eene commissie, bestaande uit BOGERMAN, RUARDUS ACRONIUS en den invloedrijken jurist OTTO SWALUE, secretaris van Leeuwarden om uit GELLIUS naam, »bij de Ed. Mog. Heeren Staaten een eerlijk onderhoud voor syn Eerw. te verzoeken." Deze commissie mocht hem de toezegging van een ruim pensioen ter hand stellen. Hij behield zijn rang als predikant, en denkelijk was de toelage hieraan geëvenredigd. In het eervolle diploma, met de onderteekening der Staten voorzien,² stond te lezen »dat zij door ondersteuning van zijn onderdom en studiën een voorbeeld hebben willen stellen, waarmede zij andere geleerde en vrome mannen en dienaars des goddelijken woords aanlokten en uitnoodigden, om met hunne talenten Friesland en de kerk van Christus aldaar tot sieraad te komen verstreken, dewijl zij zich nu overtuigd konden houden, dat zij eveneens bij ouderdom en zwakte geen minder mildheid van de Friesche regeering zouden ondervinden." GELLIUS had alle reden om de hem betoonde gunst, die hem tot een onbezorgd leven in staat stelde, hoog te waardeeren; daarom spreekt hij dan ook ergens³ in eene voorrede tot de Staten van Friesland »over de kristelijke en vaderlijke welwillendheid, waarmede gij mijne zwakheid en ouderdom in eere houdt, alsmede de studiën, die ik tot opbouwning van Christus kerk onderneem. Met recht hebt gij opgemerkt, dat gelijk het klimop uit eigen kracht niet kan blijven staan, maar een vast steunsel noodig heeft, evenmin de wetenschap zich zelve onderhouden of eenige vrucht voor

¹) *Acta Syn.* 1583 a. 13 is eendrachtlyck besloeten, dat hij sall moeghen na syn eyghen wille ende wenschen van den dienst affstaen om soe veel thoe beeter moeghen vacereen syn studijs ten besten van der gantscher Gemeynen. Ende aenghaende syn onderhoudt, soeals hij een oldt swack man is ende niemant op syn eyghen solde en dienet, soe zijn" door de synode bovengenoemde mannen gekozen om zich te zynen behoefte tot de Staten te wenden. Vgl. GREYDANUS, t. a. p. p. 22. Op deze synode werd hij nog met ANT. CLAESZ benoemd om kerk en magistraat van Ylst aan te zeggen, dat MART. LAUWERMANNUS die plaats nog ééne maand lang bedienen moest en dan naar Sneek mocht gaan en om zich met hen over het beroepingswerk te verstaan. a. 11 en 12. Gelijke zaken werden hem toevertrouwd door de syn. 1584, art. 21, 22, 23.

²) *Meth. descr.* III b. *praef.* p. 8 en *Isag. in Rom.* IX p. 10 en 11.

³) *Meth. descr.* I, in *praef. ad ord. Frisiae*, p. 30, 31.

het nageslacht overlaten kan, als zij niet bij rijke beschermers gunst en onderhoud vindt, zooals de heidensche schrijver zegt: Hij, wiens talent in huis met een bekrompen leven heeft te kampen, gaat lichtelijk onder in de zorg.”¹ Vervolgens drukt hij den wensch uit, dat de rijke kerkegoederen ten behoeve van den Hervormden predikdienst mogen worden aangewend, want eene kerk, die hare dienaars niet onderhoudt en gebrek laat lijden, is eene lichte prooi voor den satan »even gelijk² als een vyant, die een stad belegerd, dewelcke so hy die mit geweld niet kan overmeesteren, so besluit hyse noch nauwer ende vaster, opdat also door hongersnoot de borghers ghedwonghen worden hare stadt ten leste op te geven. Want wij sien, Godt betert, dat oock vele mannen met de kostelijkste vermogens³ een afkeer van den evangeliedienst hebben, vooral omdat de predikanten, ja ook hunne weduwen en kinderen tot groote schande der christenheid in sommige plaatsen tot den bedelstaf vervallen.”⁴

GELLIUS werd alzoo op hoogst eervolle wijze ontslagen van 't bezwaar der herderlijke zorg. 't Was voorzeker ook eene hulde aan zijne verdiensten, zoowel wegens den moed en ijver door hem in bange dagen betoond, als wegens zijne meer dan gewone kundigheden. Als ambteloos prediker woonde hij nu hier, dan daar. 't Schijnt dat hij zich eerst in zijne oude woonplaats gevestigd heeft; althans in een brief aan HERICUS ANTONIDES leeraar te Enkhuizen d.d. 20 Mei 1584 geeft hij zijn adres op: »te Lewarden op te nijestadt in WARNER WILHEMS huijs woenende.” In het voorjaar had hij zich eenigen tijd te Nijland opgehouden⁵. Ook in 't laatst van Augustus was hij nog te Leeuwarden, maar vermeldt, dat hij er ernstig aan dacht, om in het volgende jaar die woonplaats te verlaten, »zoo er geene betere tijden aanbreken en de onderlinge twisten en partijschappen zijner landgenooten niet ophouden⁶.”

¹) Non facile emergunt, quorum virtutibus obstat res angusta domi.

²) Vertaling van VOMELIUS, voorr. p. XXVIII.

³) Generosiora ingenia.

⁴) Potissimum quod Ministri et eorumdem tum viduae tum liberi in contemptum Christianae religionis quibusdam in locis mendicitati exponantur.

⁵) De *praef. Meth. Descr.* I, c. p. 546 is van daar gedateerd, den 19 Maart 1584.

⁶) Quid quod stipulato silentio tibi pro me cogitare sub futurum annum

In dezen laatsten brief schrijft hij ook over zijn zoon te Enkhuizen, dien hij, als zijn patroon het wilde toestaan, in November te huis verwachtte, om zich eene vrouw te zoeken ¹. Voor 1586 is GELLIUS te Franeker geweest, terwijl hij zeer zeker drie jaren lang tusschen 1586 en 1588 te Harlingen ² heeft gewoond, waar hij nu en dan ook nog sommige predikbeurten schijnt te hebben waargenomen. In de jaren 1590 en 91 bevond hij zich te Franeker ten huize van jonkvrouw LUCIA, dochter van wijlen den heer SCHELTO VAN LEAUKAMA ³, met wien hij zeer bevriend was geweest. In 1595 ⁴ was Leeuwarden weder zijne verblijfplaats en nog een jaar later treffen wij hem daar voor 't laatst aan ⁵.

Het ambteloos leven van GELLIUS is van ongemeen veel belang voor de kennis van sommige kerkelijke verhoudingen in die dagen. De ambtelooze burger leeft met het doel om zijne gezondheid zoolang mogelijk te bewaren en zijne rust zoo genoegelijk mogelijk te genieten. Hij wijdt zich dan met hart en ziel aan alle liefhebberijen, die hij voorheen uit plichtsbefef en om den tijd niet te verspillen moest laten rusten. Maar, als eene uitzondering op den regel, maakten deze jaren niet het minst belangrijke deel van GELLIUS leven uit, zoowel omdat hij in dit tijdvak zijne werken heeft uitgegeven, als ook omdat hij juist door die geschriften tegen wil en dank betrokken werd in den steeds scherper dogmatischen strijd dier dagen. Zijn rusttijd was vol onrust, en de avond zijns levens niet zonder moeite en verdrietelijkheden. Evenwel is hij in zoover buiten den fellen stroom gebleven, dat hij persoonlijk ongemoeid zijne dagen heeft kunnen eindigen, al stond hij bij strenge Calvinisten in kwaad gerucht.

Als prediker der gemeente onder het kruis is GELLIUS leven te

Leovardiam relinquere nisi meliora affulserint tempora et intestina dissidia et factiones nostratum cessauerint.

¹) Zie noot 2 op bl. 31.

²) In qua triennium vixi. — *Meth. descr.* III p. 451.

³) *Meth. descr.* III a. *praef.* p. 21, 22. — Andere *praef.* zijn gedeteerd: Franeker, 1 Oct. 1590, 11 Oct. 1590, 1 Jan. 1591.

⁴) *Isag. ad Rom.* IX *praef.* p. 22.

⁵) *Protocol enz. van het twistgesprek te Leeuwarden tusschen ACRONIUS en VAN CEULEN*, p. 360 d. d. 25 Oct. 1596.

vol wisseling en bezwaren geweest, dan dat hij zoovele geschriften tot beoordeeling van zijne waarde als godgeleerde en christen heeft kunnen nalaten, als men anders wel van hem verwachten zou bij zooveel lust en geschiktheid voor de wetenschap, bij zulk een lang leven in zulk een belangrijken tijd. 't Kan derhalve niet gezegd worden, dat hij veel geschreven heeft, maar wat wij bezitten, is geheel voldoende, om hem te leeren kennen naar hoofd en hart. Na het ontslag uit zijne betrekking heeft GELLIUS als vrucht van levenslange studiën eenige werken ¹ voltooid, die, al zijn ze weinig bekend, dan toch niet »ten eenen male uit de wereld verdwenen zijn." Steller dezès heeft maar één van zijne werken niet kunnen opsporen, doch dit is ook een geschrift, dat stellig van minder belang is dan de andere. Wanneer wij de geschiedenis en het karakter van deze verhandelingen nagaan, dan zal het blijken, dat wij daarin tevens eene bladzijde voor ons hebben uit de geschiedenis van het kerkelijk leven zijner dagen, die wel eens aan de vergetelheid mag worden ontrukkt. Bovendien leeren wij daaruit GELLIUS karakter, zijn godgeleerd standpunt en zijn strijd kennen en vrij juist beoordeelen.

Polemiseeren was in dezen woeligen en onrustigen tijd aan de orde van den dag. Had men van de verfoeielijke afgoderij des pausdoms alles gezegd, wat er van te zeggen viel, dan trok men doorgaans te velde tegen des Satans listige lagen en werkingen in eigen boezem. Er was op dit gebied grooten roem te behalen. Menig geleerd denker spitste zich op wederlegging. 't Was nog, alsof men met de onstuimigheid eener eerste liefde omwoelde in de zoolang verbodene Heilige Schrift. Men trachtte elkander te begraven onder een berg van bijbelplaatsen, op alle mogelijke wijze uitgelegd en te pas gebracht. Het is altoos de groote vraag, op wie de Hervormden feller gebeten waren: op de aanhangers der oude kerk, dier wreede moeder, die hun niet zelden bloed en tranen afgeperst had, of op de eenvoudige en doorgaans weinig gerucht makende aanhangers van MENNO SIMONS leer. Ieder theoloog van eenigen naam rekende zijn leven niet wel besteed, als hij dezen heiligen kruistocht niet althans eenmaal ondernomen had, als hij niet gelijk een strijdlustige kruisridder eene lans gebroken had op

¹) Allen in duodecimo formaat.

de goddeloosheden der Mennonieten. Ook GELLIUS gaf eene uitvoerige polemiek in het licht tegen zijne omtrent doop, eed, overheid en kerkucht in zulk eene gruwelijke verblinding verkeerende landgenooten. 't Was het eerste werk, dat hij uitgaf. Het bestaat eigenlijk uit een bundel van drie bij elkander behoorende geschriften. Daarvan bevat het eerste eene drieledige verhandeling over den bond Gods, over de bondsteekenen of sacramenten en over den doop. Het tweede is eene verhandeling over de kerkelijke tucht, en het derde over de overheid. Dit werk was reeds voltooid vóór 1583, toen het op de Synode te Franeker na het gewone en vereischte onderzoek kerkelijk goed bevonden was. Vervolgens werd het in 1584 te Leyden bij JOH^s. PAETS uitgegeven op kosten der Friesche Staten, aan wie GELLIUS het dan ook met eene breedvoerige dankbetuiging heeft opgedragen. Men achtte dit zulk een voortreffelijk werk, dat er eene vertaling van wenschelijk geacht werd ¹, »zoe die ghemeynte Godts daer veell aen ghelegghen is om die dorpers die mondt te stoppen», om het boek in wijder kringen te kunnen verspreiden ten dienste van allen, die geen latijn verstonden. Alzoo heeft SIBRANDUS VOMELIUS, toenmaals predikant te Pietersbierum, daarvan eene niet buitengewoon verdienstelijke bewerking vervaardigd ², hoewel GELLIUS hem over zijne moeite zeer prijst en zegt, dat hij zich daarmede bij alle vromen verdienstelijk heeft gemaakt ³. VOMELIUS was daarmede reeds in Mei 1586 gereed, hoewel het boek eerst in 1588 te Franeker bij den Statendrukker GILLIS VAN DEN RADE

¹) Blijkens *Acta Syn.* 1585 a. 8, was de vertaling op de synode van 1584 opgedragen voor een deel aan VOMELIUS en voor een deel aan R. ACRONIUS. Doch de laatste had er geen tijd toe »om dye menichfuldige occupation dien hij in zijn dienst heeft.» Toen besloot men het VOMELIUS alleen op te dragen, terwijl SIBR. LUBBERTI met de volmachten der synode van Franeker daarover met GELLIUS zou onderhandelen.

²) *Ordentlijke beschrijvinge ende fundament van dry gemeyne plaatsen der H. Schrift: Van 't Ghenaede-Verbondt Godts, de Sacramentlijke teekenen ende van den Doope: Item van de christelycke vermaninghe en de Kercken-Tucht ofte Discipline. Ende een verclaringhe van de ouerheyt, door S. VOMELIUM in duytscher sprake ouergheset.*

³) *Acta Syn.* 1588, a. 16. -- Zie voorts *Acta Syn.* 1585 a. 8; *syn.* 1586 a. 9 en 12; *syn.* 1587, a. 17. — De vertaling zou op kosten van GELLIUS gedrukt worden, en hij moest den vertaler voor zijn werk 25 exemplaren afstaan. In deze voorwaarden schijnt GELLIUS niet bewilligd te hebben.

uitkwam. De onkosten werden over de verschillende classes omgeslagen, althans daar werd over gesproken in de synode van datzelfde jaar te Bolsward.¹ Op diezelfde synode werd GELLIUS met eenige andere leeraars benoemd in eene commissie om »'t Oude Fondamentboeck van MENNO SIMONS' na te zien². Wien kon men de taak om den grond der Menniste ketterij in het licht te stellen ook beter toevertrouwen dan den geleerden schrijver, die het kleine kuddeken dezer verafschuwde stillen in den lande op elk punt hunner dwalingen uit de H. Schrift zoo schitterend wederlegd had? Met een uitvoerig lofdicht in de taal der geleerden, dat achteraan gedrukt is, wijst HENRICUS ANTONII aan³, welk een

¹) *Acta Syn.* 1588, a. 16. Zie voorts *Syn.* 1585, a. 8; *Syn.* 1586, a. 9, 12; *Syn.* 1587, a. 11. — De vertaling zou op kosten van GELLIUS gedrukt worden, en hij moest den vertaler (VOMELIUS) voor zijn arbeid 25 exemplaren afstaan. In deze voorwaarden schijnt GELLIUS niet bewilligd te hebben. — Over VOMELIUS' vertaling zegt hij *Meth. Descr.* III, p. 450: Cui pii multum debent, quod nullis laboribus pepercerit, sed omnem naverit diligentiam et fidelitatem in transferendis libris superioribus annis a nobis editis, quo eorum utilitas latius sese in rudiorum gratiam et aedificationem diffunderet.

²) *Syn.* 1588, a. 3, tertio.

³) *Carmen de dignitate et usu huius operis*, p. 645—658, en gericht ad Nobiles, Doctissimos Clarissimosque Dominos, D. Ordines et alios Rempubl in Frisia gerentes, Euangelij puritatem et Patriae jus asserentes. GELLIUS schreef hem later over zijn gedicht in een brief dd. 28 Augusti 1584: De carmine tuo quod hactenus tacuerim haec est causa, quia non audeo inquirere quod mea his, aut his placeant, imo an multi nostra in manus sumant, me latet. Cum uno aut altero de carmine ex familiaribus collocutus varium accepi responsum. Alij aiunt facile ex carmine animaduerti posse authorem esse theologum, propter carmen theologicum hoc est nimis prolixum, utor illorum verbis. Quid multis? Carmen aiunt quidem poëticam habere venam, sed prolixitatem improbant: alij asserunt (een onleesbaar woord) venam respicere tuum carmen, de quo non possum iudicare. Nam eum potius vidi quam legi. HAGH nostri iudicium iam antea nosti, qui mihi pro multis sufficit, quique Maronicam plane venam tuo asserit carmini. Alias volente deo plura. — Deze brief is met een vroegeren d. d. 20 Mei te vinden in de collectie van GABBEMA, brievenpak N. bundel 9. HENRICUS ANTONIDES VAN DER LINDEN of NERDENUS had eene beroeping naar Friesland ontvangen met het oog op de nog te stichten hoogeschool, waaraan hij in 't volgende jaar ook als hoogleeraar geplaatst is. Hij schijnt in deze omstandigheid den raad van zijn vriend GELLIUS ingewonnen te hebben. Althans deze brengt hem in zeer voorzichtige termen op de hoogte van den staat van zaken. Het is alles in het onzekere. De landsdag is afgeloopen, en er was bepaald, dat men eene hoogeschool zoo spoedig mogelijk zou oprichten. Maar wegens de verdeeldheid tusschen de steden en de landbewoners, waarvan hij de oorzaak uit voorzichtigheid verzwijgen moest, was het onzeker, wanneer en waar

geweldigen bestrijder de Wederdoopers in GELLIUS gevonden hebben, terwijl hij meteen in grimmige woorden uitvaart tegen de goddelooze stellingen ¹ der Anabaptisten, leerstukken voorwaar niet minder godslasterlijk dan de afgoderij van den Roomschen Antichrist. Nog heftiger is de taal van hun beider vriend HAGIUS, die er ook eenige versregels achter voegde: »Slaat de oogen ter aarde, o Friezen, dat uw land zulke monsters voortgebracht heeft, maar heft het hoofd omhoog en looft den Heer, dat Hij één uit u heeft doen opstaan, die de verscheurende monsters beteugelt. Monsters noem ik ze, omdat zij de verbonden Gods noch des huwelijks houden, en den nek voor God zelfs niet willen buigen. U, allerhoogste Vader, die 't al op uwen wenk regeert, u roep ik aan, verdrijf de duisternis en beweeg de harten der dwalenden ².»

Door zulke redenen in zijn werk te laten drukken gaf GELLIUS in zekeren zin stilzwijgend te kennen, dat hij daarmede overeenstemde. Hij hield deze leer van ganscher harte voor eene openbaring des duivels. »Wat?» zoo roept hij uit, »zijn heden ten dage de verborgene lagen des satans aangaande echtmijsding, excommuni-

zij opgericht zou worden. SIBRANDUS LUBBERTI »juvenis ille Emdensis» die het eerst door de Staten was geroepen, was overgekomen en bijzonder door de gemeente te Leeuwarden verkozen. Op raad van GELLIUS had hij zich tijd van beraad met de Staten voorbehouden, en 't kwam hem voor, dat hij de beroeping hem geworden, niet eerder zou aannemen, voordat de toestand des lands opklaarde. 't Was in Holland veiliger voor den vijand dan in Friesland, dat omstreeks dezen tijd zeer bedreigd werd. GELLIUS en SUFFRIDUS hadden moeite gedaan om bij de Staten eene subsidie voor zijne zonen (VAN DER LINDEN had een zwaar huisgezin) te verwerven, maar zij hadden niets willen beloven. VAN DER LINDEN antwoordde met een paar regels, onderaan geplaatst, dat hij van plan was met zijne vrouw Friesland te bezoeken. Dit antwoord gewerd GELLIUS door CORNELIS WIGGERTSZ, die aan VAN DER LINDEN een geschriftje (*de predestinatione commentarium*) zou toezenden.

¹) *Ibid.* p. 652, Absurdissima dogmata.

²) *Ibid.* p. 659: Tristes o Frisij vultus demittite, vestra

Quod tellus mundo talia monstra tulit:

Tollite sed caput, et Dominum laudate, quod ipse

Excitat ex vestris, qui fera monstra domat.

Monstra voco, quia nec Domini, nec foedera seruant

Coniugij, nec Dijs subdere colla volunt.

ENZ. In dezen toon is gesteld het kleine Carmen in eiusdem operis Editorisque commendationem, vervaardigd door ANDREAS HAGIUS Frisius, denkelijk A. CORNELIUS HAGIUS, die tot 1573 prediker te Sneek is geweest.

catie en verachting der overheid enz. bij de Anabaptisten, Libertijnen en Schwenkfeldianen anders dan even zoovele gedichtselen, droomerijen en leugens der menschen buiten de Heilige Schrift om¹⁾” En elders zegt hij met ronde woorden: »Het is in geen enkel opzicht mogelijk, dat Anabaptisten of Schwenkfeldianen of met welken anderen naam zij zich noemen, vrome christenen zijn of voor God genoemd mogen worden, omdat zij dwalen in de kennis van het goddelijk wezen en de drie personen daarin vereenigd, of in de kennis van den éénen persoon en de twee naturen van Christus. Vandaar zien wij helaas openlijk, dat de Satan oudtijds, en ook nu, deze leer door zijne bedriegers om geene andere reden bestrijdt, dan om de menschen van het ware geloof en de ware aanbedding Gods af te leiden, en vervolgens van de behoudenis uit te sluiten.²⁾” Evenwel moet GELLIUS' geschrift tegenover de heftige uitvallen zijner lofredenaars en in vergelijking met hetgeen men destijds gewoon was den Doopsgezinden toe te voegen, een betrekkelijk zachten indruk maken. Hij stelde zich alleen ten doel, om hunne hoofdleeringen op gematigde wijze als dwalingen ten toon te stellen door een bezadigd betoog, ontleend aan goed verklaarde gezegden der Heilige Schrift. GELLIUS had MENNO'S *Fondamentboek* bestudeerd en was van het onschriftuurlijke daarvan overtuigd. »Legt — zoo spreekt hij — legt hunne leeringen over deze artikelen eens naast hunne eigene fundamentboeken (zooals zij die noemen), dan vindt gij daar niets in van een bond of de beloftenissen Gods of sacramenten. Zij hebben wel een leerstuk over den doop, maar goede God! hoe ellendig en verward voeren zij bewijspplaatsen uit de H. S. aan, die zij bovendien nog uit haar verband halen en verminken³⁾. Verder lezen wij: »Ik hoor sommigen, ik weet niet wie, mij hier de tegenwerping maken: wij laten ons niet overreden, dat de Mennonieten dwalen, te minder als wij achtgeven op de vroomheid van hun leven.” GELLIUS tracht deze bedenkelijke stelling omver te werpen, en voert als eersten grond aan: »dat het te allen tijde de oude kunstenarij van alle ketters geweest is om, als zij hunne stellingen niet kunnen handhaven, de menschen te misleiden,

1) *Isagoge* in Rom. IX. *praef.* p. 3.

2) *Meth. descr.* III, 6 *praef.* p. 5.

3) *Meth. descr.* I, *praef.* p. 10.

zoodat die hun leven en hunne zeden prijzen; of als zij de gezonde leer niet kunnen weerleggen, dan betichten zij de onzen van allerlei ondeugden, om op die wijze hunne hoorders van de waarheid te vervreemden¹⁾. Hij klaagt daarbij bitter over de onhandelbaarheid der Doopsgezinden: »Onze tegenpartij roemt uit eigenliefde in hare onwetendheid, maar tracht die ingenomenheid met zichzelf bedriegelijk te verbergen, door te wijzen op het voorbeeld der apostelen, dat die ook niet geleerd waren, en veracht alzoo de gave des H. Geestes. Doch PETRUS getuigt, dat de ongeleerden en onvasten en ongeoeffenden de Schrift verdraaien tot hun eigen verderf, en dat zij derhalve geen acht slaan op de dwalingen en dwaasheden, die geheel tegen den regel des geloofs en den zin van elke plaats uit eene verkeerde uitlegging voortvloeien²⁾. . . . Wij vreezen, dat de ongeletterde lezer zich stooten zal aan de langgerektheid van dit geschrift en aan de menigvuldige herhaling van sommige bewijzen. Maar wij hebben hier te doen met onverstandige lieden, ja met zulk een slag van menschen, die nooit met geregelde orde en afdoende bewijzen opkomen, maar die er alleen op uit zijn, om een en dezelfde zaak of beginsel, hoe onzeker en betwistbaar ook, hardnekkig vast te houden en te herhalen, die onder sommige uitvluchten alle dingen door elkander verwarren, en wat zij eens gezegd hebben altoos maar weer opdreunen, om zelfs den schijn niet te hebben, dat zij van hun standpunt geslagen zijn³⁾. . . Evenwel willen wij ons intuschen onthouden van bittere schimptaal en hatelijke personaliteiten, en om deze reden bezigen wij in plaats van Anabaptist het woord Tegenstander, opdat niemand zich te beklagen hebbe, dat men hem smadelijk of minder christelijk behandelt. Ja, zoo iemand een geschikter of bescheidener woord weet om het onderscheid van partijen aan te duiden, dan zullen wij dat gaarne in gebruik nemen en het woord tegenstander veranderen. Immers, God is onze getuige, dat ons hart welmeenend en goedgezind is en het heil onzer tegenpartij wenscht, ja dat wij ons om geene andere reden tot schrijven hebben gedrongen gevoeld, dan omdat wij zien, dat velen volgens

¹⁾ *Ibid.* p. 12.

²⁾ *Ibid.* p. 26 en 27.

³⁾ *Ibid.* p. 27.

de bedoeling des Heiligen Geestes met ons de hoer van Babel verlaten, die niet geschroomd hebben hun ijver te bezegelen met hun bloed en verbeurte van hun wereldsch goed, maar nogtans door sommige vooroordeelen belemmerd niet rechtstreeks tot de waarheid des Evangelies komen. Mocht onze arbeid hun ten nutte zijn om bevrijd te worden uit de strikken der dwaling, wij zullen den goedertieren God en Vader daarvoor dank toebrengen! Zoo niet, dan hopen wij, dat de zwakkeren althans door ons geschrift versterkt mogen worden, zoodat zij niet om de lasteringen der tegenstanders geheel afvallen van de gezonde leer, die met zoovele en krachtige gronden uit de Schrift bevestigd en bewezen is¹⁾. — »Maar anders, — zoo besluit hij — als zij voortgaan in hunne dwaling, dan blijft van kracht Gods raad en bevel: Jaagt weg de dienstmaagd en haar zoon, want de zoon der slavin zal niet erven met den zoon der vrijgeborene.»

Van groote wijldloopigheid en haarkloverij in het behandelen van zijne stof is GELLIUS niet vrij te pleiten. Doch dat was in den regel het zwak der geleerden van die dagen. Vooral komt dit sterk uit bij de wederlegging van andersdenkenden. Dan wordt punt voor punt tot in de geringste bijzonderheden ontleed. GELLIUS voelde dit zelf, en er is geen boek van hem in 't licht gekomen, of hij vraagt zeer naïef in de voorrede den lezer verschooning voor zijne eindelooze herhaling van dezelfde phrases, argumenten en schriftuurplaatsen, en voert redenen aan, waarom de stof niet anders dan breedvoerig kon worden behandeld, terwijl hij toch tegelijkertijd voor of achter in al zijne werken een versje of een nawoord of eene vermaning heeft tot den goedwilligen lezer, waarbij deze minzaam verzocht wordt, om het onderhavige boek vooral van 't begin tot aan 't end in geregelde orde te doorloopen. Evenwel mag de wetenschap hem waardeeren als een kundig en ervaren beoefenaar. Van zijne uitstekende kennis der oude talen vindt men de getuigenis in den stijl zijner geschriften. Zijn latijn in proza en vers is onberispelijk, maar doorgaans wel wat breed en zeer ingewikkeld van stijl.

In hetzelfde jaar 1588, toen de vertaling van deze wederlegging

¹⁾ *Ibid.* p. 28.

der Doopsgezinden uitgegeven werd, gaf GELLIUS te Franeker een werk van anderen aard in het licht. Dit boekje nu heeft steller dezes niet in handen kunnen krijgen. Het was eene handleiding voor het gebruik van dialektiek en rhetoriek tot juiste uitlegging der Heilige Schriften ten dienste van de in de theologie studeerende jongelingschap, zooals hij zelf zegt¹. GELLIUS had het hooge belang van eene meer wetenschappelijke, bijbelsche vorming leeren inzien. De opleiding van vele predikers liet toen nog wel iets te wenschen over. Hun prediken deed den hoorders geen goed, en de kerk leed er onder. »De meeste leeraars — zoo klaagt hij² — zullen hoogst zelden eene plaats geregeld voor het volk verklaren. Zij meenen, dat zij zich al uitstekend van hun plicht kwijten, als zij het schriftwoord toepasselijk en omschrijvenderwijze behandelen of liever verminken en uit elkander halen. Gansche uren aaneen kunnen zij declameeren en de tong roeren, zonder één geloofspunt ongeschonden weer te geven of op te helderen. Het is dikwijls te hooren, dat velen uit volslagen armoede aan gevoel voor het heilige den tijd verbeuzelen, door misselijke en ergerlijke herhalingen van hun eigen woorden en inbeeldingen, en zonder de minste kennis der Schrift. Driest en allerzonderlingst halen zij alles dooreen, laten niets op zijne plaats, en de hoorders gaan met leêge en onzekere harten zonder eenige vrucht heen.» GELLIUS is doordrongen van de heiligheid der taak, die op den evangeliedienaar rust: »Een prediker meene niet, dat eene preek maar uit den mouw geschud mag worden op de wijze van kinderen, die door een aarden pot in de lucht schreeuwen en de vogels opjagen, maar dat die als voor Gods aangezicht gehouden wordt. En daarom moet de zaak te huis lang en breed overdacht wezen, voordat zij in de kerk wordt voorgedragen, opdat de toespraken meer rijk aan zin dan rijk aan woorden zijn³." Deze en dergelijke beginselen, door hem zelven

¹) *Meth. descr.* III, p. 441. Quam superioribus annis sub vestrae (Hij spreekt hier de burgemeesters van Friesland's steden toe) humanissimae benevolentiae nomine in lucem dedi... quo studiosi Theologiae a teneris ad integram singulorum articulorum s. literarum summam sese assuefacerent, et omnibus inter se ad analogiam fidei et sp. sancti scopum collatis ex ipsis fontibus Israël's, sepositis humanis affectibus, diducarent enz.

²) *Meth. descr.* III, in *praef. ad lect.* p. 1.

³) *Ibid.* p. 7.

met de meeste zorg toegepast, heeft hij besproken en tot eene handleiding voor den aanstaanden leeraar bewerkt. Hij zag de gebreken van vele ambtgenooten en achtte de beste methode, dat men zich maar hield aan »trouwe schriftverklaring, getoetst aan den regel des geloofs en aan de klare bedoeling van Gods woord, om alzoo, door practische toepassing op het leven, dan vervolgens te geraken tot stichting der gemeente.”¹

Bij de uitgave van laatstgenoemd geschrift kreeg hij ondersteuning van de stedelijke regeeringen in Friesland, en behalve deze noemt hij nog tal van personen op,² die hem in staat gesteld hebben tot het stellen en uitgeven zijner werken, die hem door hunne toejuiching moed gaven en ook voor de verspreiding zorg droegen door hunne aanbeveling als anderszins. Doch de uitgave dezer beide werken behoorde nog tot zijne goede en rustige dagen. Want inmiddels begon de Calvinistische geest in de kerk van Friesland zich met kracht te openbaren. Tot nog toe had men zich betrekkelijk weinig met de leer kunnen bemoeien: de toestand, waarin de gemeenten verkeerden, gaf daartoe geen aanleiding. Het jaar 1580 kan worden vastgesteld als het tijdstip, waarop de Hervormde kerk in dit landschap tot gevestigden staat kwam en hare organisatie aanving. Door de ijverige bemoeiingen der Synoden en de loffelijke zorg der Staten werd allengs in bestaande behoeften voorzien en nam het getal predikantsplaatsen toe. Maar tegelijkertijd vertoonde zich ook die overhellende neiging tot Calvinistische rechtzinnigheid, waardoor dit gewest weldra zelfs boven andere provinciën uitmuntte. Hadden de Hervormden sedert de Synode te Emden (1571) algemeen de Nederlandsche geloofsbelijdenis aangenomen, die door GUY DE BREZ opgesteld en door KALVIJN zelven nagezien was, — in de Friesche kerk hadden de Calvinisten terstond de overhand, en ijverden ze voor hunne streng rechtzinnige opvatting. Er waren er ook, die meer gematigde ge-

¹) *Ibid.* p. 6.

²) O. a. JULIUS VAN BOTNIA, RIENK VAN CAMMINGA, FREDERIK VAN OPPENHUSEN, SCHELTO VAN DOUMA, SIKKE VAN CAMMINGA, heer van het Ameland, KEIMPE VAN DONIA, SICCO VAN DECAMA te Jellum, SIBRANDUS SCHELTEMA, TACO VAN CAMMINGA, SIKKE VAN BOTNIA te Nijland, FRANS VAN CAMMINGA, LOUW JONGSMA, JELGER VAN FRITSMA te Sweijs, WILCO VAN HOLDINGA, SIKKE VAN SCHELTINGA VAN BOFNERD, REGNERUS VAN RINGA en anderen. *Frisia Nob.* p. 22, 23, 24, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 151, 152.

voelens voorstonden ¹, maar, weinigen in getal, viel 't hun hoe langer hoe moeilijker tegen den steeds krachtiger aanwassenden kerkelijken stroom in te worstelen.

Tot de kennis van deze toestanden wordt eene belangrijke bijdrage* geleverd in de geschiedenis der nu te vermelden werken van GELLIUS. Hij gebruikt daarin zoovele duistere zinspelingen, en die boeken zelven zien er zoo eigenaardig en vreemdsoortig uit, dat zij anders ten eenenmale onverklaarbaar zouden wezen. De fijne proevers der leer hadden al spoedig in zijne gevoelens hoogst bedenkelijke stellingen ontdekt. Welhaast kwam hij tot de bedroevende ontdekking, dat zij hem niet langer voor rechtzinnig hielden. Zijne geschiedenis in dezen tijd behoort tot het voorspel der vermaarde synode van Dordrecht. De latere partijen, beide Remonstrant en Contra-Remonstrant, wijzen op GELLIUS, dat hij »als theologant der Zwingliaansche richting was toegedaan, en een aanhanger was van de Zuricher hervormers, BULLINGER en MELANCHTON'' ². GELLIUS week dan ook werkelijk van de leer van KALVIJN en BEZA af in het groote geloofsstuk der voorbeschikking (uitverkiezing en verwerping) dat door hem met zekere voorwaarden werd omschreven, die den streng Hervormden niet bevielen. Ook was er op nog andere wijze veel, dat zijne zuiverheid in de leer in verdenking bracht. Een van zijne beste vrienden was de later om zijne ketterij en valsch geloof afgezette predikant van Hoorn, CORNELIS WIGGERTSZ. Deze was nog predikant te Harlingen in de drie jaren, dat GELLIUS daar woonde ³. »De hechte vriendschap voor u — zoo spreekt

¹) Behalve GELLIUS hebben nog als zoodanig eenigen naam Ysbrand Balck en Antonius Nicolai van Wassenaar.

²) Van der Aa, *B. W.* VIII, p. 1300; Le Klerck, *Ned. Hist.* dl II, p. 7;— Hugo de Groot, *Verantw. v. d. wettel. reg. v. Holl. ende W. Vriesl.* III, p. 32; — Brandt, *Kerk. Hist.*, II, p. 143.

³) *Acta Synodi* 1587 te Sneek 18 April en verv. a. 28. Hebben die letmaten des Synodi belouet te verbidden by haeren classibus unde gemienten, dat sy onsen lieuen broeder Derrick Joansz van Welsryp in sinen unuerdragliken rantzuim und swaren schulden Christlick te hulpe komen, unde het synodus heeft angenomen tot Cornelium Wicheri te schriuen, dat hy Gellium Hotzenium creditorem des vorsz. Derrick Joansz. getrauwelyk bidde unde vermane dat hy met den armen man unde broder patientie hebbe, unde diese schriften sall Joannes Meppel componeren.

deze in een lofdicht in 1590 opgesteld ¹ — wil en kan ik niet goed ontveinzen. Zoolang het in ons geboorteland kon, was ik aan geen ander in godgeleerde studiën zoo verbonden als aan u. Ja, wat meer is, ik las dikwijls het uwe en gij het mijne, en de een was dikwijls leermeester van den ander. Gij hebt mij minzaam aangeraden mijne werken in het licht te geven... O, mocht een gelukkig lot u in het geboorteland terugroepen, want op mijn woord gij waart waardig om in ons vaderland te leven. Ik herinner mij nog, dat gij mij trouw gebleven zijt met sommigen, die achten dat de bijbel de eenige weg des behouds is." Als men deze vriendschapsbetrekking van GELLIUS kent, dan is het geen wonder hem soms steen en been te hooren klagen over den slechten en onchristelijken tijd, want al grooter werd de druk, dien de gevoelens ook van wege de hooge kerkvergaderingen ondervonden. Op de nationale synode te Middelburg in 1581 werden strenge bepalingen gemaakt aangaande de kerkelijke boekencensuur en aangaande de verplichting tot onderteekening van de Nederlandsche Confessie en den Catechismus door alle predikanten, professoren en ouderlingen. Het trok later de aandacht, dat GELLIUS zich van deze zaak op in 't oog vallende wijze onthield. »Ik heb — zegt hij — die wet op de Middelburger synode geenszins alleen gemaakt, omdat ik om zekere reden ter wille van den vrede op de synode afwezig was. Bovendien, nademaal men in de oudste kerk alle boeken lezen en onderzoeken en daaruit het goede behouden mocht, daarom heb ik die wet op zich zelve nooit kunnen goedkeuren, voornl. omdat men zoo weinig den waren regel in acht neemt: een ieder zij uitlegger van zijne eigene woorden! — en dewijl het met alle werken zoo vreemd toegaat. Men oordeelt er maar over op losse goed- en afkeuring van dezen of genen, zonder dat men de zaak ook van de andere zijde beziet, nl. in het licht van de verdediging des auteurs." Tot opheldering van het bovenstaande kan ook dienen, dat GELLIUS zijne beide nog te noemen geschriften niet alleen op zeer geheimzinnige wijze maar zelfs zonder onderwerping aan de kerkelijke censuur heeft uitgegeven. En hoewel hij toestemt, dat die bepalingen oorspronkelijk met goede bedoeling gemaakt waren,

¹) *Meth. Descr.* III, f. praef. p. 11.

besluit hij: »Als ik vrijuit mijne meening mag belijden: ik heb van deze en andere synoden al weer zooveel geleerd, dat ik mij niet langer verwonder over het zeggen van GREGORIUS van Nazianze, dat hij van eene kerkvergadering altoos slechter te huis kwam" ¹.

Onder zulke omstandigheden kwam in 1591 in het licht zijn »*Geregeld vertoog over de kennis van God en van den mensch in zijn drievoudigen staat*» bij wijze van eene korte handleiding voor predikanten, studenten en andere beoefenaars der godgeleerdheid, ² met het oog op het groote vraagpunt der praedestinatie. Op het titelblad prijken twee gekruiste pennen door een lauwer- (of een doornen-) krans gestoken en daartusschendoor steekt een zwaard vlamvend omhoog: een zinnebeeldig devies, dat betrekkelijk nog al in strijd is met den inhoud en de voorname bedoeling van het werk, dewijl het toch onmiskenbaar en hoofdzakelijk dient om twijfelaars en tegenstanders met zijne inzichten te verzoenen, als zijnde op bijbelsche grondslagen opgebouwd. Dit is het werk, dat door GELLIUS meermalen met CORNELIS WIGGERTSZ besproken en onderhanden genomen was, en waarvan de laatste de uitgave zoo bescheiden had aangeraden, welke nu dan ook na eenige weifeling gevolgd was. GELLIUS roept de kwaadsprekers, ³ die eer zoeken in te leggen met het verzamelen van allerlei taalfouten en dwaalingen bij anderen, op om hem in persoon of per brief op christelijke wijze te onderhouden. Die in Duitschland of elders op grooten afstand wonen, kunnen hunne brieven naar Frankfort zenden, of naar Heidelberg onder het adres van den boekhandelaar HIERONYMUS

¹) *Isag. ad Rom. IX, praef. p. 16, 17.*

²) *Meth. decr. III, in praef. ad lect. p. 1.* Huic deinde privatae nostrae cogitationi accesserunt multorum mei similium, id est, rudiorum de multitudine librorum querelae... praesertim cum ipsis neque per paupertatem (qua ministri purae religionis plerumque laborant) omnes liceret comparare libros, nec per occupationes et difficultates quibus in instaurandis collapsis... Ecclesiis distrahuntur, legendi otium esset. p. 5. Optavi quidem saepissime aliquem virum a pueritia in sacris literis enutritum... hanc operam in rudiorum gratiam suscipere... verum quia nemo hactenus huc sese demisit, tandem successi ego ab extremo Oceano. Et licet huic studiorum instituto neque necessaria media, neque commodum suppetat ocium, propter superiorum temporum exilium, praesentesque militum incursiones, crebrasque nostri hospitii mutationes atque infirmae meae senectutis rationem tamen proposui experiri quemnam eventum... Deus in mei similium aedificationem sit daturus.

³) *Ibid. p. 10.*

COMMELINUS, die zich met de getrouwe en onkostbare verzending wilde belasten. ¹ Wij vinden hier voorts reeds allerlei meer of minder duidelijke toespelingen op moeielijkheden, die hem zouden zijn aangedaan. Hij had voor de uitgave van dit werk vele zijns inziens zwaarwichtige redenen, waarover hij zich niet nader wilde uitlaten. Hij spreekt van »vreemde en onheilige lotgevallen, die er met de uitgave van zijn nachtelijke studiën waren gebeurd, omstandigheden die aan een tweede pausdom en spaansche inquisitie deden denken, ja aan eene nieuwe overheersching wederom van buitenlanders.” Die zonderlinge stand van zaken had hem gedwongen op zijne hoede te zijn. Hij gewaagt van de duistere verdenking en vooroordeelen van sommigen en drukt de vrees uit, dat zijn werk gevonnisd en verworpen zal worden met het louter pythagoreïsch zeggen: de meester heeft het zelf gezegd. ² Uit deze en dergelijke ontboezemingen blijkt het, dat er reeds hooge geloofsautoriteiten, en denkelijk wel BEZA zelf, in de zaak betrokken waren, — een gissing, waarvoor 't bewijs straks zal worden gegeven.

Vandaar dat het werk er zeer vreemd uitziet, zelfs 't onderschrift reeds van den titel: *iuxta Harlemum ex officina JOANNIS THEOPHILI*. De uitgever meende dus reden te hebben om zijn naam en woonplaats te verbloemen. Vader TRIGLAND ³ oppert naar aanleiding hiervan allerlei zwarte vermoedens, als hij zegt: »Die boeken en heeft GELLIUS ook nyet laeten drucken in Vrieslandt, noch bij een bekent Drucker, maer op den Titel ghestelt, Ghedruckt ontrent Haerlem, ende den Drucker een versierden naem ghegeven.” GELLIUS zelf ontkent niet, dat dit om bijzondere redenen geschied is en zinspeelt op den naam THEOPHILUS, als hij zegt: »Kan er niet aan de verborgenheid van eenig opschrift waarheid ten grondslag liggen?” ⁴ Op de algemeene voorrede aan den lezer volgt een smeekdicht aan de Friesche Staten, dat zij toch niet de opheffing der onlangs gestichte academie te Franeker ten gevolge

¹) *Ibid.* p. 440.

²) *Ibid. in praef.* ante 6. p. 16, cf. p. 440.

³) *Kerck. Hist.* p. 930.

⁴) *Isag. ad Rom.* IX, *praef.* p. 16. Num pariter cum Mithra huius vel illius tituli veritas est coniuncta? Mithras, de perzische zonnegod, wiens beeld zich ergens in eene donkere grot bevond.

van ik weet niet welke werkingen des Satans zouden gedoogen, tot eeuwige schande voor Friesland bij alle natiën in gansch Europa. Het geheele werk bestaat uit verhandelingen, waarvan de laatste, die de meest omvangrijke zijn, den zondenval, de praedestinatie en reprobacie, en de oorzaken van behoud en verdoemenis tot onderwerp hebben. Elke verhandeling is met eene breede voorafsprak voorzien, en in die voorredenen zijn tal van hoogdravende lofgedichten opgenomen. Deze opdrachten zijn achtereenvolgens gericht: 1°. aan graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU, den stadhouder, 2°. aan de Friesche edellieden in de omstreek van Dockum, 3°. van Leeuwarden, 4°. van Franeker en Harlingen, 5°. van Sneek en Bolsward, 6°. aan de grondeigenaren van Friesland in verschillende streken, 7°. aan de stedelijke raden en andere overheden, en 8°. aan prins MAURITS VAN ORANJE. Het geheel wordt besloten met een lijst van de opgehelderde bijbelplaatsen, die de schrijver in een woord tot den lezer verklaart daarachter te hebben gevoegd, omdat volgens zijn gevoelen alle twisten over den godsdienst en in Christus' kerk ontstaan zijn door de onvolledige en onjuiste wijze, waarop sommigen de plaatsen der Heil. Schrift uitleggen. Het valt niet te ontkennen, dat GELLIUS met al dien toestel ten doel heeft gehad om bij invloedrijke personen verandering van gevoelens of voor het minst waardeering van de door hem gekoesterde zienswijze teweeg te brengen, daar ze volgens hem steunde op degelijke bewijsgronden aan een gezonde bijbelverklaring ontleend. Hij leefde in den tijd, dat de geesten al meer en meer beproefd werden, of zij kerkelijk-rechtzinnig waren al dan niet. Al zegt hij het nergens, uit zijne klachten over dezen bedroefden tijd spreekt onmiskenbaar de overtuiging, dat hij tot de gedurig afnemende minderheid behoorde. Daarom deed hij zijdelings of rechtstreeks een beroep op al zijne oude vrienden, betrekkingen en geestverwanten, alsmede op tal van edele, geleerde en vermogende mannen, die invloed konden oefenen op den gang van zaken. Hij wilde, dat zijn geschriften gelezen werden; om ingang te verschaffen aan meeningen, die al minder voorstanders vonden. Vandaar al die opdrachten aan Stadhouder, Friesche Staten, stadsregeeringen, adellijken en patriciërs, alsmede al die lofdichten, waarin hij hunne namen en deugden ver-

melde. Welke uitwerking dit alles gehad heeft, zal straks worden aangetoond.

Behalve de uitkomsten van godgeleerde studiën vindt men hier derhalve ook de proeven van zijn poëzij, bestaande in talrijke, tusschen de verschillende opdrachten hier en daar aangebrachte lofdichten, waarin omstreeks honderd en veertig van de meest invloedrijke mannen van Friesland gehuldigd zijn. Bovendien herhaalt de dichter meermalen, dat niemand het hem euvel duiden moet, indien hij een enkele vergeet, dewijl er zoovelen te noemen waren, dewijl hij aan zoovelen verplichting had, en allen niet persoonlijk kende ¹. Deze zangen, over het geheel op denzelfden eentonigen leest geschoeid, hebben betrekkelijk geringe waarde, al komen er hier en daar ook fraaie uitdrukkingen in voor. Hij erkent zelf, dat hij volstrekt geen aanspraak wil maken op dichteroom, zoodat hij er geen bezwaar in had gevonden, om geheele verzen van andere dichters tusschen de zijne op te nemen, dewijl de ouden toch het zuiverst en best gesproken hadden. ² In zijn jeugd had hij veel dichters gelezen, maar zijn dichtader was in den langen tijd, aan ernstiger beslommeringen gewijd, allengs geheel opgedroogd. Hij had nu tusschen de altoos droge optelling van namen en geslachten slechts eenige beroemde gezegden en godsdienstige waarheden willen inlasschen, opdat de lezer er eenige vrucht van mocht hebben, en hij zelf daardoor in gelegenheid zou komen om op voorbeelden van deugd te wijzen en eenige vermaningen op ongezochte wijs toe te dienen. Echter zijn deze zangen en dichtstukjes toch nog wel van eenig belang, dewijl er benevens de bewijzen van GELLIUS' ervarenheid in de klassieke letterkunde ook nog allerlei historische bijzonderheden in bewaard zijn. GELLIUS redeneert lang en breed over de redenen, ³ die hem tot het opstellen dezer loftuitingen hadden bewogen, dewijl hij er allerlei lastige aanmer-

¹) *Meth. descr.* III, 6, *praef.* p. 16. Een viertal dezer lofdichten, nml. die op de Friesche edelen in vier verschillende kwartieren is afzonderlijk uitgegeven in het werk *Frisia Nobilis*, evenwel niet in hun geheel, dewijl er behalve de vermelding van een achttal namen ook steeds de slotverzen ontbreken.

²) *Ibid.* p. 17.

³) *Isag. ad Rom.* IX, *praef.* p. 10—13.

kingen over had moeten vernemen. »Men kan in dezen door laster bewogen tijd ook niets zoo behoedzaam zeggen — zoo beklagde hij zich later ¹ — of het wordt op sarcastische wijze bevit. Nu zijn er weer, die in de optelling van sommige der aanzienlijksten van mijn land een stok vinden om er den hond mede te slaan en mijne werken van vleierij betichten. Anderen zeggen, dat ik ze niet allen opgenoemd heb, weer anderen, dat ik er te veel noemde, omdat ik verscheidene libertijnen en vijanden des Evangelies, om niets ergers te zeggen, in één adem met de goeden vermeldde.” Deze aanmerkingen wil hij ontzenuwen. Dankbaarheid had hem gedwongen. De Friesche Staten en overheid hadden aan hem alleszins eene eervolle vermelding verdiend. »Als het sommigen bevalt den berg Hebal te beklimmen om vandaar vervloekingen uit te braken tegen vorsten en overheden, laat hen daartoe hunne hersenen en geest gebruiken. Hij wilde liever op den berg Garizim staan om Gods zegen uit te spreken over zijne landgenooten, vorsten en overheid.” ² Er bestond eene onwettige samenspanning om zijne geschriften te onderdrukken. Hij moest zich vrienden zoeken te verwerven om hem tegen geweld te verdedigen, om niet ongehoord naar de manier der Spaansche inquisitie op eene bloote aanklacht veroordeeld te worden. Er waren er, die erkenden, dat in die verzen veel meer tot leering, vermaning, waarschuwing en vertroosting opgesloten lag dan in alle zijdelingsche beten en lasteringen van al zijne tegenstanders. ³ Geleerde en vrome mannen hadden hem schriftelijk hunne ingenomenheid betuigd, dat hij den graaf Stadhouder even goed als den Frieschen adel zoo vrijmoedig aan de plichten van hunne betrekking in kerk en staat had indachtig gemaakt. ⁴ Dat hij sommige libertijnen of vijanden des evangelies had vermeld, was hem vooreerst onbekend, maar ook betaamde het geen predikant of hoogleeraar of christenmensch om voor libertijnen te schelden mannen, die dan toch zooveel gedaan hadden tot bevordering van kerk en hoogeschool en tot bevrijding

¹) *Ibid.* p. 10.

²) *Ibid.* p. 11.

³) *Ibid.*

⁴) *Ibid.* p. 12.

des lands, alleen omdat zij geen *Amen* wilden opdreunen op alle kerkelijke besluiten van synoden als anderszins. ¹

Dewijl de dogmatische partij nu eenmaal bezig was veld te winnen boven de bijbelsche richting, die zich veel gematigder en onbekrompener betoonde, kunnen wij in GELLIUS' *Methodische uiteenzetting* eene poging zien om het bijbelsche standpunt als rechtzinnig te handhaven. Hij zag zelf zeer goed in, waarom zijne rechtzinnigheid in twijfel werd getrokken. Dit drong hem aangaande zijne bijzondere gevoelens te betoogen, dat zij althans volkomen overeenkwamen met den hoofdregel des geloofs, n. l. met de Schriften des O. en N. Verbonds. Wanneer hij de candidaten in de theologie tot onderzoek der Heilige Schrift opwekt als den besten toetssteen bij de godsdiensttwisten van alle tijden, roept hij niet zonder pathos uit: »wat, bid ik u, is in dezen bedorven en lastervollen ouden dag der wereld liefelijker en vertroostender dan ééne en dezelfde leer met de aartsvaders, Mozes, de profeten, Christus en de apostelen te omhelzen?» ² Zijn geschrift is alzoo ook eene poging om de Hervormde kerk van zijn gewest te bewaren voor een kerkgezag, waar hij niets dan onheil en tweedracht, laster en scheuring van voorzag en reeds ondervonden had. Vandaar dat beroep op den goeden wil van alle personen van invloed en eenig aanzien. De tegenpartij ijverde vurig voor de uitsluitende beoefening der werken van KALVIJN en BEZA. Daarom moest zijn werk dienen tot eene practische en bevattelijke handleiding voor predikanten, studenten en belangstellenden in de gemeente, om niet te zweren bij het gezag van vreemde schrijvers en besluiten van synoden, maar zich te houden aan het woord der Schrift.

Met de uitgave van dezen bundel verhandelingen kwamen de gemoederen over GELLIUS eerst recht in beroering. Als men hem zelve gelooven mag, dan heeft hij er veel voldoening van gemaakt en zich nieuwe aanhangers en voorstanders gewonnen. Mannen van hoogen adel, van groote geleerdheid en erkende vroomheid verzekerden hem, dat zijne werken met de meeste blijdschap en vertrouwing gelezen waren niet alleen door sommigen uit de volksklasse

¹) *Ibid.* p. 13.

²) *Meth. descr.* III, *praef. ad lect.* p. 3.

maar ook door Gedeputeerden en leden van de Staten Generaal. ¹ Maar in allen gevalle heeft die instemming niet veel verder gestrekt, dan dat hij eenige brieven tot lof van zijnen arbeid ontving, en leidde ze geenszins tot handhaving der inzichten, die hij over de betwiste vraagpunten destijds wereldkundig maakte. Integendeel, hij verklaart zelf, dat er nog veel meer waren, die hem en zijne werken zoo boosaardig over den hekel haalden, alsof hij den christelijken godsdienst verloochend en eene kruiswaardige misdaad begaan had. ² Er waren vuile aanbengers, die hem bij afweziggen hadden belasterd en die als adders bij elke zuivering van inzichten, hoe billijk ook, de ooren spitsten. Hij had brieven geschreven aan eenigen om hem uit zijne geschriften van afwijking van den regel des geloofs te overtuigen. Maar zij hadden zich niet verwaardigd dit stuk voor stuk aan te toonen. Zij betichtten hem evenwel op allerlei wijze in brieven zoowel bij landgenooten als buitenlanders. Niet onduidelijk geeft GELLIUS te kennen, dat hij dit voornamelijk toeschrijft aan één, hoewel die ééne op pauselijke manier in het meervoud spreekt. ³

GELLIUS stond terecht bekend als een der woordvoerders voor het stuk der voorwaardelijke voorbeschikking en hing anti-Calvinistische denkbeelden aan met opzicht tot het staatsgezag, zoodat BRANDT ⁴ aangaande hem beweren kon, »dat hij in het stuk van de voorbeschikking even 't zelve dreef, 't geen nu de Remonstranten drijven." Toen hij alzoo langzamerhand bij velen in den lande zijn naam als rechtzinnig verloor, werden zijne gevoelens voor de hooge vierschaar van BEZA, den vicaris van den alleen zaligmakenden KALVIJN, gebracht. 't Is niet onwaarschijnlijk, dat ACRONIUS, met wien GELLIUS wel in dispuut schijnt geweest te zijn ⁵, er de hand in gehad heeft.

¹) *Isag. ad Rom. IX, praef.* p. 12.

²) *Ibid.*

³) *Ibid.* p. 14.

⁴) *Di. II,* p. 143.

⁵) *Protocol enz.* p. 367 en *Meth. descr.* III, p. 445. GELLIUS laat zich hier zeer voorzichtig over hem uit: Non possum hic immemortum dissimulare RUARDUM ACRONIUM verbi Dei ministrum: virum in sua professione inter alios (seposita invidia, et tristissima praesentium temporum proh dolor factione) insignem, et in Didascalica dicendi ratione vel maxime et solide versatum: qui de me, et compluribus aliis afflictis, optime est meritis. Het laatste doelt stellig op het verhaalde bij gelegenheid van GELLIUS aanvraag om ontslag en pensioen.

Kortom, BEZA las zijn geschrift en oordeelde het niet overeenkomstig met een goed christengeloof. Zijn misnoegen daarover te kennen gevende, schreef hij aan eenige predikanten in Holland, met name JEAN TAFFIN en UITENBOGAERDT. In zijn brief aan den laatste stond o. a. dit te lezen: »Gij sult door onsen zeer waerden broeder TAFFIN verstaan, 't geen ik hem in 't brede heb geschreven, raekende de schriften van een' onser broederen in Vrieslandt, genaemt GELLIUS SNECANUS, een man, die, zoo mij dunkt, veel weet, maer die, mijns oordeels, beter sou gedaen hebben, indien hij over zijn gevoelens en schriften, met sijne broederen hadt gehandelt, in plaets van se gemeen te maeken... Ik achte t'eenemaal noodig te sijn, dat' er soo haest als 't doenlijk is, daer ter plaets, in werde voorsien, en dat eens vooral, indien 't mogelijk is, om dat soo men hier tot verdedigingschriften moet koomen, men nooit gedaen werk sal hebben, daerbij komt, dat men, GELLIUS willende beantwoorden, soo veel boeken sou moeten maeken, die genoeg souden sijn, om een geheel huis te vullen...» Aan het slot verzocht BEZA »dat men sijn schrijven ten goede sou ramen, en niet als van een, die buiten sijn paelen wou treden.» Het aantal van GELLIUS' dwalingen en afwijkingen schijnt dus verbazend groot te zijn geweest in het oog van dezen Nestor der Hervormde kerk. »Met dit schrijven — zoo besluit BRANDT ¹ — dat men GELLIUS op eene andere wijze als door schrijven hadt tegen te staen, wierdt niet uitgerecht.» Evenwel blijkt uit hetgeen wij reeds aangehaald hebben, dat GELLIUS wist, hoe BEZA over hem dacht, en hij doelt kennelijk op deze of eene dergelijke briefwisseling. Ook is het in het oog vallend, hoeveel moeite hij zich geeft om op den voorgrond te stellen, in welke hoofdzaken hij met KALVIJN en BEZA gelijk denkt ². Hij haalt telkens hunne werken aan en stelt met ophief alle mogelijke punten van overeenkomst in 't licht. Toch »schijnt het niet gelukt te zijn den man, die zoo algemeen in achtging stond, in lijden te brengen.» ³ Maar zijne tegenstanders hebben denkkelijk ook in aanmerking genomen, dat hij een grijsaard was, wiens invloed zij niet veel meer behoeften te duchten, dewijl de Calvinistische gevoelens het pleit

¹) Dl. I, p. 779 en 780. Ex epistolis nondum editis.

²) *Isag. ad Rom. IX, praef.* p. 11 en elders.

³) VAN DER AA, *B. W.* VIII, p. 1300.

toch al bijna gewonnen hadden, en hij zich reeds van den meer uitgebreiden werkkring in de gemeente teruggetrokken had. Men keurde zijne gevoelens af, maar hield zich aan BEZA's raad en schreef er niet tegen. Men achtte zich wellicht reeds sterk genoeg om zijne vertoogen eenvoudig te laten, voor 't geen zij waren, en te doen alsof ze niet bestonden, altijd zorgende, dat het publiek over zijn meeningen den staf brak en niet naar hem luisterde. Inzonderheid kwetste het GELLIUS, dat men hem met hooghartige minachting »een ouden suffer" ¹ noemde. Dat kon hij moeielijk verduwen. Driemaal komt hij er in dezelfde bewoordingen op terug. Dat dit ook gezegd moest worden van hem, »dien de schimpwoorden van sommigen zelfs nu nog niet weerhielden om zich op de studiën toe te leggen, voor zoover zwakte en ouderdom het hem veroorloofden!"

De meeste van deze bijzonderheden zijn ontleend aan een geschrift, dat omstreeks vijf jaar later in 1596 in het licht kwam. Het was eene uitlegkundige verhandeling over *Rom. IX*, en is eigenlijk een uittreksel of kort handboek, waarin hij alles, wat in zijn werk over de voorbeschikking tot de voorname bewijsplaats, *Rom. IX*, in betrekking stond, had bijeengebracht tot een afzonderlijk vertoog, ten bewijze dat zijne gevoelens geheel overeenstemden met Paulus' leer. Ook hierbij is de naam en woonplaats des drukkers opzettelijk verzwegen. Hij zelf kwam altoos ridderlijk met zijn naam als schrijver voor den dag, maar hij wilde den boekhandelaar niet in ongelegenheid brengen. ² In weerwil van alle voorzorgen, die GELLIUS anders in acht nam, beging hij toch onvoorzichtigheden, dingen, die zijne rechtzinnigheid niet weinig deden wantrouwen. Het is bekend, dat hij in deze dagen met ARMINIUS briefwisseling hield, denkelijk sedert de uitgave van het vorige werk. Ook is het niet onaannemelijk, dat deze aartsvader aller ketterij bekend was met zijn plan tot uitgave van deze dogmatische verhandeling en er zelfs zeer op aangedrongen heeft. Dit gaf later den steilen Contra-Remonstranten aanleiding tot het zeer zeker door partijzucht niet weinig sterk gekleurde beweren, dat Arminius »zijn Analysis van het 9 cap: des send. briefs Pauli aen den Ro-

¹) *Delirum senem, Isag. ad Rom. IX, praef.* p. 12, 13, 14.

²) *Praef.* p. 21.

meynen, aen dien GELLIUM SNECANUM gesonden heeft, hetwelck gheen kleyn naedencken gheeft, dat hij d'eenvoudicheyt van dien goeden ouden Man misbruyckt heeft, om door hem zijne nieuwe Leere aan den dach te brengen, 'twelck hy ARMIN: selve te dier tijdt niet en soude hebben derven bestaen." ¹ Toen later in de woelige dagen der Dordtsche synode de schrijvers van weerskanten met groote scherpzinnigheid, maar ook met vinnige partijzucht de gebeurtenissen in zulk een licht stelden, als voor hen en hunne partij 't meest gunstig was, werden ook GELLIUS' naam en gevoelens in deze twisten gebruikt. UITENBOGAERDT, ² HUGO DE GROOT en BRANDT houden vol, dat de boeken van GELLIUS, die in Friesland de Remonstrantsche gevoelens had voorgestaan, »noyt by de Overheyden sijn ghecondemneert, ja den Auteur selve is daerover noyt ghecensureert gheweest, nochte hem yet quaedt bejehent... Zoo is daeruyt ghenough af te nemen, hoe onghefundeert het is 't beginsel van deze leer te willen brengen op Doctorem ARMINIUM." ³ Daartegenover was het nu in het belang van de tegenpartij ook de keerzijde van de medaille te doen zien, hetwelk in het bijzonder omtrent GELLIUS door TRIGLAND en HENRICUS ALTING ⁴ is gedaan. Zij toonen aan, dat GELLIUS door ARMINIUS opgezet is, en dat deze de hand had in het uitgeven van zijne twee laatste werken. Zij erkennen, dat hij nooit eene kerkelijke straf heeft ondergaan, omdat hij een oud man, buiten dienst en anders onberispelijk van leven is geweest. Maar zijne gevoelens zijn zoowel door de Theologische Faculteit te Franeker als door de Hervormde kerk in Friesland tegengesproken, van dwaling overtuigd en verworpen. GELLIUS, vermaand en bestraft over het uitgeven van die boeken, heeft nooit zelf willen bekennen, dat daarin het gevoelen begrepen zoude zijn, dat de Remonstranten voorstaan. Die behoeven zich dus niet op hem te beroepen, want hij heeft altijd volgehouden, dat hij in de hoofdzaak met KALVIJN en BEZA overeenkwam, 'tgeen evenwel door hem niet bewezen kan worden en ook niet bewezen is.

¹) TRIGLAND, *Kerck. Hist.* p. 929, 930.

²) *Kerck. Hist.* p. 748b.

³) DE GROOT, *Verantw. enz.* III, p. 32.

⁴) *Theol. Hist.* p. 307.

Dewijl deze bijzonderheden, door partijdrift hoogst overdreven voorgesteld, behooren tot den tijd, waaruit wij geene getuigenissen van GELLIUS zelve meer hebben, kan men niet juist opgeven, in hoeverre het ware en valsche hier dooreengemengd is. Evenwel kwam zijn naam en geestesrichting nog op zeer opmerkelijke wijze in het laatst van het jaar 1596 ter sprake. Toen werd te Leeuwarden het welbekende twistgesprek tusschen RUARDUS ACRONIUS en den Doopsgezinde PIETER VAN CEULEN gehouden. De laatste wees, toen zij handelden over het stuk der verkiezing, zijnen tegenstander op de verschillen in zijne kerk, dat er ook onder de Hervormden waren, die niet hetzelfde dachten, en zeide: »so wyse ick hem tot synen mededienaer GELLIUM SNECANUM, die oentlick teghen sulcken verstandt een boeck heeft laten uitgaen, daer hij daghelijcx mede mach spreken, dewijle hi hier by hem in der stadt woont.”¹⁾ Hierop antwoordde ACRONIUS uit de hoogte: »Wat GELLIUS van den predestinatie ghevoelt en verstaet PEETER VAN CEULEN gheensins, ende spreekt van desen als de blinde van de coleuren.” Toen PIETER hierop gevat ten bescheid gaf, dat, al verstond hij dan geen Latijn, dit niettemin de strijdigheid tusschen GELLIUS en ACRONIUS niet wegnam, vergenoegde ACRONIUS zich niet te antwoorden, dat al weck GELLIUS ook in eenige punten van hen af, dit meer was toe te schrijven aan het onderscheid in de gaven der profeten en »dewyle wy alle menschen zijn, ende feilen connen, alzo dat om dese oorsaecke by ons geen scheidinge noch scheuringe gemaect en wordt.” Deze woordenwisseling geeft alzo geene aanleiding tot het vermoeden, dat GELLIUS door kerkelijke autoriteiten bestraft is geworden, zelfs niet dat men het noodig achtte hem op eenige wijze te bemoeielijken.

De verdrietelikheden, die GELLIUS over zijne geschriften en zienswijze wedervoeren, waren van geheel anderen aard. In eene zeer merkwaardige voorrede, door hem als inleiding voor zijn laatste geschrift gesteld, spreekt hij gedurig den wensch uit, overtuigd te worden op bijbelsche gronden, een gebied, waarop hij zich volkomen te huis gevoelde. Wie hem ongehoord veroordeelen en zwart maken, verdraaien den zin en de bedoeling zijner woorden, waar-

¹⁾ *Protocol*, p. 360b in 't voormiddagggesprak van 25 Oct. Zie verder p. 362a 364b, 365a, 367a.

van hij zelf de beste uitlegger is. Zijn consequent bijbelsch standpunt verschafte hem een degelijk bolwerk, lastig om aan te vallen. Vandaar uit kon hij immers triomfantelijk aantoonen, dat hij volkomen overeenstemde met alles, wat in de gevoelens van de rechtzinnige kerkvaders en de coryphaeën der Hervormde wetenschap op Gods onfeilbaar woord rustte, terwijl hij de punten van afwijking niet in het volle licht behoefde te stellen en meestal voorzichtig ter zijde kon laten. Door deze taktiek maakte de geleerde denker zich sterk tegen de aanklacht van onrechtzinnigheid en godloochenarij. En wanneer men dat nochtans deed, dan kon hij met het volste recht van verdachtmakerij en lasterzucht spreken. Wie hem bevit over de geheimzinnige wijze van uitgave zijner geschriften, dien weet hij aldus te antwoorden:¹ »Ik heb niet aan mijn schuldigen plicht tekort gedaan, maar kan de geloofwaardigste getuigen bijbrengen, dat ik niet slechts mijne vroeger uitgegevene werken aan enkele geleerde en vrome mannen ter beoordeeling heb overgegeven, maar ook dat ik deze *Isagoge* aan allerkundigste mannen zoowel in als buiten ons land ter beoordeeling heb voorgehouden, en dat ik met menschen van geen geringen naam zoowel in persoon als per brief over de voornaamste moeielijkheden heb gehandeld, zooals ik breeder zou kunnen toelichten, als het maar veilig genoeg ware in geschrifte te zeggen, wat ik in het bijzonder gedaan heb, en welke zonderlinge en bij de heilige zaak van Gods woord niet behoorende gevallen er plaats gehad hebben met de uitgave mijner nachtwaken. Ja ik zou niet nagelaten hebben om deze *Isagoge* aan mijne tegenstanders in persoon ter lezing en onderzoeking aan te bieden, indien zij niet tot vaste gewoonte hadden om alles op pauselijke manier voor hunne hooge vierschaar en het persoonlijk gezag van dezen of genen te roepen en zonder den minsten toets aan de Heilige Schrift te vonnissen, zooals ik met de stukken zelve uit hun eigen brieven, aan mij gericht, en uit verscheidene twistgesprekken kan bewijzen.»

Onder deze omstandigheden spreekt het wel van zelf, dat GELLIUS met alle kracht opkomt tegen de maatregelen der synoden van zijne dagen. Menschelijk gezag mocht hem niet veroordeelen.

¹) *Praef.* p. 15.

De regel des geloofs moest getoetst worden aan het goddelijk gezag der Heilige Schriften. Ieder zij uitlegger van zijne eigene woorden, — zoo herhaalde hij telkens in vertrouwen op de kracht van zijne logica en van zijn schriftuurlijk standpunt. Wat hij over deze kerkelijke zaken zegt, bevat menige karakteristieke wenk, misschien ook van toepassing op dezen tijd. »Het is gansch voortreffelijk, dat men aandringt op orde in de kerk en op de bepalingen der synoden... Maar als zij, gelijk sommigen begonnen zijn, voortgaan met alles buiten den regel des geloofs om vast te stellen en alles maar afmeten naar het getal der uitgebrachte stemmen, dan zie ik met de grootste zekerheid een nieuw geestelijk firmament in aantocht, waarbij allengs de vrijheid des vaderlands en de zuiverheid des evangelies afgeschapt zullen worden. — Men kan zich geen grooter publieke ramp en straffe Gods in den christenstaat voorstellen, dan dat men zien moet, hoe velen Christus aanhangen niet om zijnentwille, maar er bovenal zich op toeleggen om vooraanzitting te hebben, meer dan om zegen aan te brengen. — Hoe zullen wij het voorbeeld in het geloof der Pauselijken afkeuren, als wij er in beginsel niet van verschillen en in onze synodale bepalingen tot hetzelfde kwaad vervallen? — Gelijk de Conciliën der Pauselijken in dwaling waren, zoo moeten wij zorg dragen, dat ons niet hetzelfde overkome. De Satan kan den naam der Hervormde kerk wel verdragen, maar geenszins de reine leer des Evangeliums. Vandaar is hij er als een brullende leeuw op uit, om het zaad des verderfs uit te strooien, terwijl de menschen slapen en vrede hebben bij hun eigen inbeeldingen. Het helpt volstrekt niets, of men de besluiten van synoden al bemantelt met het voorwendsel van aanroeping van Gods naam, alsof de uiterlijke vorm des gebeds de op zich zelve menschelijken verordeningen voor God kon heiligen en ten behoeve der Kerk beëdigen, maar onze raadslagen en handelingen behooren getoetst te worden aan Gods waarheid en wet. — Vandaar zien wij, o smart! hoe de zaak er op uitloopen zal, dat wij wel een zuiverder leer krijgen in sommige artikels, maar geene betere, kerkelijke besluiten, omdat de kerktucht meer omschreven wordt volgens den ontijdigen en onverstandigen ijver van sommigen dan volgens Gods woord. — Maar zal iemand zeggen: alle synodale statuten en reglementen

der Hervormde kerk kunnen niet uit Gods woord worden bewezen. Ik antwoord ten eersten, dat dit in alle deelen onwaar is, ja zelfs lasterlijk tegen de kerk van Christus en de apostelen. Want tot in bijzonderheden zijn de beginselen van alles zoowel met opzigt tot de bediening van Gods woord, armenverzorging en ouderlingschap, als tot de regeling van doop en avondmaal, en wat daarop betrekking heeft, in de Heilige Schrift klaar uitgedrukt, zoodat men zich, als er iets bijzonders voorvalt, gemakkelijk daarbij aansluiten en het daaruit tot eene beslissing brengen kan. Voorts weerlegt gij uzelf met eigene woorden, dat gij nog geene Hervormde kerk hebt naar het voorbeeld van Christus en de apostelen, door te erkennen, dat uwe kerkelijke tucht nog niet sluit op hunne verordeningen. En waarheen, o zeer achtbare broeders en bedienaars van Gods woord, vervoert u de ijver, dat gij zulk slag van synodale besluiten der kerk van Christus en den hoogedelachtbaren Staten der Vereenigde provinciën in Nederland durft opdringen, besluiten die zich zelve met eigen woorden doodslaan en aan bespotting blootstellen? Geven de laatste canones en decreten der verschillende synoden te Dordrecht, Middelburg en 's Gravenhage gehouden, er niet openlijk getuigenis van, dat de bepalingen van alle synoden niet langer gezag zullen houden, dan tot de eerstvolgende nationale synode, waarop het vrijgelaten wordt een en ander nader te vernieuwen, af te schaffen, te verbeteren, te veranderen of bij te voegen ten nutte der kerk? Waren Christus en de apostelen gewoon zoo te handelen? — Doch als iemand in 't bijzonder alles wilde opnoemen, wat in woord of daad al dadelijk onder het voorwendsel van kerkelijke tucht of bepaling tegen Gods woord ingeslopen is, dat zou een lijvig boekdeel kunnen worden.”¹

Op zulk een standpunt heeft GELLIVS zich tot den einde toe gehandhaafd, maar de ervaren grijsaard, die duistere tijden tegemoet zag voor eene kerk, ook met inspanning van zijne beste vermogens en soms niet zonder levensgevaar gesticht en bevestigd, heeft de overal bestaande gisting niet tot bedaren kunnen brengen. Al is hij wegens sommige omstandigheden, vooral om zijn ouderdom, emeritaat en afnemenden invloed vrij gebleven van de vervolging, die men

¹) *Isag. praef. passim.*

anderen voorloopers der Remonstranten heeft aangedaan, zijne geschiedenis neemt eene belangrijke plaats in onder het voorspel van de geduchte crisis bij de synode van Dordrecht. De onrechtzinnigheid van GELLIUS in de kerkelijke beteekenis van dat woord staat boven elken twijfel vast. Bij zijn leven werden er zelfs bezwaren tegen hem geopperd, die hij meer ontweken heeft, dan dat hij ze kon tegenspreken. Zijne pogingen in het belang van vrijheid en bijbelsche vroomheid hebben niets gebaat. Tegen den stroom des tijds kan zelfs de vurige ijveraar niet oproeien, hoeveel te minder dan de man, die in alles gematigd en bezadigd te werk wil gaan met eerbiediging van elk geloof, dat op den grondslag der gewijde Schriften steunt!

Na de uitgave van dit laatste geschrift hebben wij geen enkel bericht van GELLIUS zelve meer. Bij monde van PIETER VAN CEULEN weten wij nog, dat hij in October 1596 inwoner van Leeuwarden was. Hiermede houden alle teekenen van zijn bestaan op. Ook was het einde van zijn welbesteed en belangrijk leven nabij.

Elk man van studie wordt bovenal gekend uit de werken, die hij voltooid heeft, maar ten deele toch ook uit de geschriften, die hij nog voornemens was te geven. Daarom mogen hier niet onvermeld gelaten worden twee verhandelingen, waartoe GELLIUS het plan had opgevat, maar die niet bewerkt, althans niet in het licht verschenen zijn. In 1584, toen hij als bestrijder der Menisten optrad, was hij van plan eene verhandeling over het avondmaal te schrijven, onder den titel: *Methodische beschrijving of hoofdzaak der leer over het avondmaal des Heeren*. Het schema van dit geschrift was reeds gereed en de bewerking zou eerlang volgen. ¹ Het is er evenwel wegens latere studiën van geheel anderen aard nooit toe gekomen.

In 1595, terwijl hij de verhandeling over *Rom. IX* uitgaf, had hij een ander werk onderhanden, dat hij zelf betitelt: *Verzoening en nadere*

¹) *Method. Descr.* I, p. 660. Autor Candido Lectori. Quandoquidem in Tractatu de Signis Sacramentalibus semel atque iterum mentionem fecimus nostrae *Methodi de Coena Domini*, et hae pagellae alioqui vacassent placuit in tuam gratiam, Christiane Lector, hanc Methodicam Descriptionem istius doctrinae tanquam futuri operis specimen, subjicere. *Methodica descriptio, sive Summaria doctrina de Coena Domini*, etc.

toelichting van tegenstellingen der leer. ¹ De titel duidt reeds eenigermate aan, wat de inhoud geweest moet zijn. Het zou dienen ter verdediging en nadere verklaring van zijne gevoelens in een aantal verschillende stellingen en tegenstellingen, ten einde daardoor te bewijzen, dat zijne gevoelens in de groote hoofdzaak overeenkwamen met de meening van hen, die hem van dwaling beschuldigden. Alzoo zoude dit werk dienen tot eene toenadering of verzoening tusschen onderscheidene, zoo het heette tegenstrijdige gevoelens. GELLIUS verwijst reeds meermalen naar dit geschrift. Het scheen bijna afgewerkt te zijn, het bevatte ten minste negen hoofdstukken, in verschillende tegenstellingen ingedeeld, het moest nog alleen nog wat beschaafd en herzien worden, ² en dan zou hij het in het licht geven, als God het wilde. Dit werk, dat als het ware een uitbreider vervolg zou zijn op zijne beide geschriften over de predestinatie, is voorzoover na te gaan is nooit uitgegeven, hoewel hij het den lezer herhaaldelijk heeft beloofd ³.

GELLIUS heeft nog maar een paar jaar geleefd. Sommigen zijn van meening, dat hij in 't laatst van de 16de eeuw, waarschijnlijk te Leeuwarden, overleden is. Anderen houden het er voor, dat hij omstreeks 1600 onder Oenkerk stierf.

¹) *Isag. ad Rom.* IX, p. 305. Oppositionum conciliationes et declarationes.

²) *Ibid.* p. 308. Uti latius cap. 3 de causa lapsus Adae in Oppositionum, declarationibus, Deo volente, quivis cernere poterit, modo tandem eas lambendo et relambendo perficere, et in lucem evulgare concedatur. p. 115. Si tandem Dei gratias eas absolvere et edere concedatur.

³) Aangehaald in *Isag. praef.* p. 19, verder p. 50, 58, 63, 65, 115, 122, 186, 234, 252, 305, 308.

LIJST DER GESCHRIFTEN VAN GELLIUS SNECANUS.

I.

a. Methodica descriptio, et fundamentum trium locorum communium sacrae scripturae. De gratuito Dei foedere, sacramentalibus signis et Baptismo, ad Analogiam fidei, absque ulla amarulentia, et odiosis in aduersarios conuicijs, solide et perspicue contractum, cuius summam et ordinem habes ante Praefationem.

b. Methodica descriptio, siue doctrina de christiana correptione, et excommunicatione, quam Ecclesiasticam vocamus Disciplinam.

c. Commentarius brevis et necessarius, in quo Methodice solidis et perspicuis sacrae scripturae testimonijs et ex exemplis demonstratur non minus in Ecclesia Christi nunc sub nouo Testamento esse posse ac debere Magistratum, quam olim sub veteri et licere Christiano eundem gerere. Cum refutatione obiectionum, et demonstratione fallaciarum et absurditatum, ex maledica et immorigera Aduersariorum audacia ac philautia promanantium.

(In één band op kosten der Staten van Friesland uitgegeven te Leyden bij JOHANNES PAETS, 1584.)

II.

Commentarius de artificio Dialectices et Rhetorices ad S. Scripturam recte accomodando deque legitima ratione interpretandi eam (et ad Ecclesiae aedificationem proponendi sacram scripturam).

(Aldus door GELLIIUS zelven opgegeven in *Meth. Descr.* III, p. 441. Hij haalt ook de twee deelen van dit ééne werk afzonderlijk aan: Commentarius de compendio Dial. et Rhet., *ibid in praef.* ad lect. p. VII. en Commentarius de legitima sacrae scripturae interpretatione, *praef. Isag. ad Rom.* IX, p. ij. en *praef. Meth. Descr.* III, a. Een weinig anders vindt men de titels in JÖCHER, *Algem. Gelehrten Lex.* II, p. 912; GLASIUS, *Godgel. Ned.* I, p. 511, en DIEST LORGION, *Gesch. der Herv. in Fr.* p. 86. — Uitgegeven, te Franeker, 1588).

III.

Methodica descriptio de cognitione Dei et hominis, eiusque triplici in hac vita statu, etc. juxta Harlemum apud JOANNEM THEOPHILUM, 1591.

a. Methodica descriptio, siue doctrina de Verbo Dei vel Sacra Scriptura, etc.

b. Methodica descriptio, siue doctrina de Deo, Ejusque una Essentia tribus Hypostasibus sive personis distincta.

c. Methodica descriptio, siue doctrina de primarijs Essentialibus Diuinae naturae proprietatibus, etc.

d. Methodica descriptio sive doctrina de Voluntate Dei, etc.

e. Methodica descriptio, siue doctrina de Creatione, de bonis Angelis, de Homine ante lapsum, deque aeterna et immutabili Dei Prouidentia.

f. Methodica descriptio, siue doctrina de Lapsu siue peccato primorum parentum Adae et Evae, deque Originali, et in Sp. Sanctum peccato, item de Vetere Homine, et Libero Arbitrio, etc.

g. Methodica descriptio s. doctrina de Aeterno et Gratuito Diuinae Electionis et Praedestinationis nostri ad Salutem Proposito; et justo Reprobationis a salute Decreto, etc.

h. Brevis et dilucida Methodica descriptio et distributio causarum salutis et damnationis.

IV.

Isagoge in nonum Caput Epistolae Pauli ad Romanos, Dilucidam partium dispositionem atque Methodicum argumentorum ordinem, necnon fundamenta probationum uniuscuiusque versus breviter comprehendens, etc.

(Anno 1596, zonder naam van drukker of uitgever.)